DELIBES

Doamnă în roșu pe fundal cenușiu

OPERE XX

Doamnă în roșu pe fundal cenușiu, fascinant roman despre dragoste, singurătate și moarte, dar și despre universul zbuciumat al creatorului de artă, are ca protagoniști un cunoscut pictor madrilen și soția acestuia, ființă de excepție, dăruită cu o neobișnuită frumusețe, fizică și sufletească, și cu noblețe spirituală și farmec cuceritor, personaj inspirat lui Delibes de propria-i soție, căreia îi aduce astfel un tulburător omagiu literar postum.

Miguel Delibes este membru al Academiei Regale Spaniole (1973) și laureat al celui mai înalt premiu al literelor de expresie spaniolă, prestigiosul Premiu Cervantes (1993), precum și al altor numeroase distincții de primă mărime, îmbinând activitatea literară cu cea de ziarist, de profesor și de conferențiar la diferite universități din Europa și din America.

ISBN 978-973-103-405-8

9 789731 034058

www.rao.ro
www.raobooks.com

rao
international
publishing
company

Miguel Delibes

DOAMNĂ ÎN ROŞU PE FUNDAL CENUŞIU

OPERE XX

Personalitate emblematică în panorama culturii spaniole contemporane, Miguel Delibes (născut la Valladolid, în 1920) este nu numai unul dintre cei mai valoroşi prozatori actuali, ci şi un generos apărător al libertăţilor fiinţei umane, bucurându-se de un deosebit prestigiu în Spania, dar şi pe plan internaţional, fiind unul dintre cei mai traduşi reprezentanţi ai literelor spaniole. Este membru al Academiei Regale Spaniole (1973) şi laureat al celui mai înalt premiu al literelor de expresie spaniolă, prestigiosul Premiu Cervantes (1993), precum şi al altor numeroase distincţii de primă mărime: Premiul Nadal (1947), Premiul Naţional al Criticii (1962), Premiul Principe de Asturias (1982), Premiul Naţional al Literelor Spaniole (1991), Premiul Naţional pentru Roman (1997), Premiul Vocento pentru promovarea valorilor umane (2006) etc.

A îmbinat activitatea literară cu cea de ziarist, de profesor şi de conferenţiar la diferite universităţi din Europa şi din America. Este autorul a peste 60 de cărţi de proză. Printre cele mai cunoscute romane ale sale se disting: *Prelungă este umbra chiparosului*, *Drumul*, *Sfinţii inocenţi*, *Cinci ore cu Mario*, *Jurnalul unui emigrant*, *Şobolanii*, *Principele detronat*, *Comoara*, *Scrisori de dragoste ale unui sexagenar voluptuos*, *Doamnă în roşu pe fundal cenuşiu*, *Ereticul* etc. şi volumele de povestiri: *Giulgiul*, *Poveşti de demult din Castilla la Vieja* şi altele.

Prezentare de Tudora Şandru Mehedinţi

MIGUEL DELIBES

Doamnă în roșu pe fundal cenușiu

Traducere din limba spaniolă
TUDORA ŞANDRU MEHEDINŢI

rao international publishing company

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DELIBES, MIGUEL
Doamnă în roşu pe fundal cenuşiu / Miguel Delibes; trad.: Tudora Şandru Mehedinţi. - Bucureşti: RAO International Publishing Company, 2007

ISBN 978-973-103-405-8

I. Şandru Mehedinţi, Tudora (trad.)

821.134.2-31=135.1

Această lucrare fost publicată cu sprijinul
Dirección del Libro, Archivos y Bibliotecas del Ministerio de Cultura de España

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, Bucureşti, ROMÂNIA
www.raobooks.com
www.rao.ro

MIGUEL DELIBES
Señora de rojo sobre fondo gris
© Miguel Delibes Setien, 1991, 2006
© Ediciones Destino, S.A., 2006
Avenida Diagonal, 662-664
08034 Barcelona, Spania

© RAO International Publishing Company, 2006
pentru versiunea în limba română

octombrie 2007

ISBN 978-973-103-405-8

Nu mi-e străin faptul că a recurge la băutură pentru a evada e un truc vechi, dar cunoşti oare ceva mai eficient pentru a scăpa de tine însuţi? Un pahar domoleşte amintirile, însă, în acelaşi timp, îţi preface împovărătoarea greutate a trupului într-un fel de moliciune plutitoare. Ceva asemănător cu febra. După ce trece momentul critic, survine slăbiciunea, dar ai la îndemână un mijloc pentru a o evita: să-ţi păstrezi în sânge o doză de alcool care să-ţi dea impresia că participi la viaţă, că viaţa nu trece peste groapa în care putrezeşti fără să ia aminte că exişti. Această formă de energie se identifică îndeobşte cu veselia, deşi, de bună seamă, nu e veselie. Cel mult, o energie inferioară, neroditoare: de n-ar fi aşa, aş lucra. Însă creativitatea mea, dacă o fi existat cândva, s-a epuizat; vezi bine doar: nu sunt în stare să mâzgălesc o pânză, nici măcar să ţin o pensulă în mână.

Acum un ceas, când ai sosit, priveam, ca în fiecare zi, cărarea cu pietriş dinspre băncuţă. Te aşteptam. Ţi-am văzut maşina în dreptul lucarnei. Alicia mi-a dat vestea ieri. Mi-a spus: „Coşmarul s-a sfârşit. Le-au

dat drumul. Ana va veni mâine să te vadă". Prin geamul acesta răzbate până la mine viaţa stinsă a satului: cuptorul, munca în grădini, duduitul monoton al tractorului domnului Balbino, ciobanul cu oile... Tot ce înseamnă viaţa mea actuală se profilează în fiecare dimineaţă în geam. Privesc totul; văd totul. Sunt precum Dumnezeu. Lucarna e altceva. Ea e cea care se uită la mine, orbindu-mă cu luminozitatea-i excesivă. Dar mama ta a vrut să fie aşa: mare şi necruţătoare, pentru ca eu să nu-mi pot explica propriile limitări atribuindu-le unor defecte de amplasament. Problema era să armonizăm uriaşul şuvoi de lumină cu o casă ţărănească din secolul al XVIII-lea. Trebuia să înglobăm modernul în rustic fără a recurge la violenţă. O sarcină potrivită pentru ea, căci unul dintre talentele sale consta tocmai în aşa ceva: să restaureze clădiri vechi fără a afecta ambianţa; fără a leza structura limpede a pietrei şi a lemnului.

De casa asta veche, cu două veacuri în spinare, s-a îndrăgostit cu mulţi ani în urmă. Îi observa întristată ruina sporindă, năruirea. Nu-l cunoştea pe proprietar, dar într-o zi cineva i-a spus că ultimul care locuise acolo fusese un angajat al Ministerului Agriculturii, un paznic forestier. Ştirea nu i-a fost pe plac. Autorităţile o intimidau. Prefera să trateze cu persoane fizice. Birocraţia o descumpănea puţin, cu siguranţă pentru că birocraţia se arăta insensibilă

la farmecul ei personal. Însă casa aceasta o atrăgea atât de mult, încât, ori de câte ori ne plimbam, se oprea în dreptul ei, îi cerceta construcția originală, fără cărămizi și fără ciment, stâlpii de stejar susținând pietrele de deasupra, balcoanele cu fier forjat, ferestruicile înguste dinspre nord, cu minuscule obloane mobile. Într-o după-amiază, s-a strecurat prin deschizătura unei uși laterale și a rămas fascinată de trăinicia alcătuirii ansamblului: bârnele, stâlpii de sprijin, temelia din grinzi solide, parchetul din bucăți late de lemn, care trosneau ca niște vaiete când pășeai. „N-am încotro, trebuie să mă duc la minister", mi-a spus când a ieșit de acolo. Era fermecată de-a binelea. A doua zi, s-a dus singură la Madrid. Nu-i plăcea să amestece pe nimeni în capriciile ei; rezolva asemenea treburi în felul ei. Am rămas, așadar, la cabană, cu frații tăi, așteptând-o. S-a întors grozav de optimistă. „Totul e aranjat, mi-a zis; îți vei avea atelierul." Am întrebat-o dacă a cumpărat casa, dar ea a dat din cap. Adesea își ascundea răspunsurile, cu o rezervă nostimă. Îi plăceau surprizele: să le facă sau să i se facă. „Clădirile oficiale nu sunt de vânzare", a explicat. Am rămas cu ochii la ea; nu mi se părea un răspuns convingător, însă a adăugat imediat, de parcă ar fi fost ceva de domeniu public: „Se scot la licitație sau la schimb". Eu eram în continuare vrăjit de zâmbetul ei. Întotdeauna i-am admirat hotărârea, faptul că

ştia ce voia, felul ei de a înfrunta evenimentele, chiar dacă, uneori, ca în cazul acesta, o deranjau formalităţile şi hârţogăraia. Parcă o văd şi acum, stând pe rogojina cabanei, a doua zi dimineaţa, cu paharul de suc de portocale pe care obişnuia să-l bea la micul dejun pus pe o băncuţă, amuzată de descumpănirea mea, cu căpşorul ei brunet aşezat pe gâtul zvelt, semeţ şi nespus de fragil. „Am optat pentru schimb, spuse imitând tonul unui agent imobiliar; voi cumpăra o păşune în Villarcayo şi o voi ceda Serviciului Forestier fără nimic altceva în plus." Şi aşa a făcut. A făcut rost de o păşune destul de mare cât să pască acolo două duzini de vaci şi a dat-o, primind, în schimb, casa. Dar povestea de abia începuse. Acum trebuia să fie întăriţi stâlpii de susţinere, iar clădirea să fie renovată şi mobilată. Avea de lucru, nu glumă.

După două săptămâni, când ne-am întors în oraş, tu şi Leo aţi fost arestaţi. Încă mai văd cele două chipuri, aplecate peste patul meu, privirea înspăimântată a Aliciei şi cea vioaie a mamei tale, făcându-mi semne să-mi scot tampoanele din urechi. Eu mă împotriveam. „Mă sperie ce o să-mi spuneţi", le-am zis. Mi-era frică; veşnic m-am temut de veştile primite în zori de zi. Văd şi acum cele două chipuri îndemnându-mă de zor să ascult, lampa aprinsă deasupra capului meu, abajurul albastru. „Spuneţi-mi încetul cu încetul", le-am implorat. Ea a încuviinţat,

şi atunci mi-am scos tampoanele din urechi. Vocea îi era liniştită: „I-au arestat pe Ana şi pe Leo", a spus. Mi-era teamă de o nenorocire iremediabilă, dar spusele ei nu mi-au părut ceva definitiv. În fiecare zi erau arestaţi zeci de profesori şi de studenţi, şi ştiam că voi eraţi de multă vreme implicaţi în acţiuni politice, iar Leo făcea parte din Frontul Revoluţionar. Nicolás spune că pe Leo l-au arestat pe când îşi parca maşina la universitate; era plină de pamflete împotriva Procesului 1001. Pe Ana, în laborator, aproape imediat (adăuga amănunte unul după altul). Am fost în stare să mă aşez în capul oaselor. Reuşisem să-mi depăşesc limitele gândirii, incapabilă să cuprindă dintr-odată diferitele aspecte ale problemei. Am reacţionat subit şi am întrebat de fetiţă. Era cu Nicolás şi cu prietenii lui, care locuiesc pe strada San Julio. Creierul meu a intrat neîntârziat în acţiune. „Să plecăm imediat, am spus. Nu trebuie să-i lăsăm să-i tortureze." Era obsesia mea. În timp ce mă îmbrăcam, cu toate că era doar patru dimineaţa, mama ta era deja cu telefonul în mână. I-a trezit pe Indalecio Vicuña, vărul ei, falangist din vechea gardă, pe colonelul Mariano Gajate, fratele lui Justo Gajate, avocatul poporului, pe procurorul Alonso Cano, din familia Cano de aici, din Madrid, pe care îl cunoşteam de mult. Toţi au reacţionat la telefonul ei ca la ceva firesc. Acesta era alt dar al mamei tale: avea talentul de a se strecura în casa

alcuiva, chiar sculându-şi semenii din somn, fără să-i enerveze, poate pentru că, în definitiv, toţi îi datorau câte ceva.

Săptămâna trecută, la ceremonia de primire la Belle Arte, Evelio Estefanía, în discursul de răspuns, i-a dedicat mamei tale câteva cuvinte: „O fiinţă, a spus, care prin simpla-i prezenţă alina zbuciumul existenţei". O judecată definitivă. Mă întreb adesea de unde avea tactul acela al convieţuirii, criteriile originale despre tot ce se întâmpla, gustul fin, sensibilitatea. Strămoşii ei erau oameni simpli, veniţi de la ţară, lipsiţi de imaginaţie. De unde a învăţat atunci că un singur trandafir într-o vază poate fi mai încântător decât un buchet sau că frumuseţea se putea ascunde într-o pendulă veche, golită de tot ce avea înăuntru şi umplută cu cărţi? Aprecierea lui Estefanía era exactă: prezenţa ei alina zbuciumul existenţei. Uneori, era de-ajuns vocea ei. Din pricina asta, nici Vicuña, nici Gajate, nici Alonso Cano nu s-au supărat că i-a trezit la o oră atât de nepotrivită. „Ce-l frământă pe Nicolás e posibilitatea să fie torturaţi." O auzeam spunând şi repetând la telefon cuvintele astea, ca o psalmodie. Mai târziu, când am coborât să luăm maşina, în liniştea zorilor, mi-a mărturisit că Gajate îi spusese ceva neobişnuit, şi anume, că organizarea statului poliţienesc ajunsese la o astfel de perfecţiune, că nici conducerea supremă nu mai putea împiedica acţiunea individuală

a unui membru. Mărturisirea asta m-a surprins. Nu-i cunoşteam mamei tale iscusinţa de a trage de limbă.

Pentru o săptămână şi jumătate, ne-am instalat la voi acasă, cu fetiţa. În prima zi, bunica a trimis-o la creşă, şi, pe înserat, în vreme ce ea făcea ordine în casă, eu m-am dus s-o iau. Toţi copiii mi se păreau la fel, şi mi-era teamă că n-o voi identifica, dar, pe când mă uitam la toate cărucioarele, o fetiţă cu boneţică roşie mi-a zâmbit. Îţi dai seama? Era leit ea, acelaşi zâmbet, am recunoscut-o pe loc. Dar, pe deasupra, toată povestea avea ceva misterios: cum e posibil ca o fetiţă de abia câteva luni să-şi recunoască bunicul pe care nu-l văzuse decât de două ori în viaţă?

Nicolás şi prietenii lui din San Julio ne aduceau veşti în fiecare seară. Tu îţi petrecuseşi noaptea dintr-un interogatoriu în altul, la Direcţia Generală a Siguranţei. Leo, într-o celulă, cu un magnetofon în încăperea vecină care transmitea plânsul unei femei. Încercau să-l facă să creadă că tu erai cea care plângea pentru a-l determina să cedeze. Îţi dai seama ce şmecherie? Erau alarmaţi de întorsătura pe care începuse s-o ia Procesul 1001, de faptul că strada le scăpa de sub control. De aici izvora teama mea de tortură, o teamă îngrozitoare ce mă paraliza. Ea era mai practică. A aruncat toate hârtiile compromiţătoare din apartament, astfel încât, atunci când poliţia a venit, în cursul după-amiezii, n-a găsit

nimic, în afară de *Capitalul*, o maşină de scris şi o puşcă de vânătoare, cu actele în regulă, pe care au luat-o. Asta le-a fost prada.

A doua zi dimineaţă, mama ta stabilise o întrevedere cu Alonso Cano, procurorul. Din câte mi-a relatat, a fost corect, dar distant. Îl frământa ideea că cineva putea crede că poliţiştii îşi stingeau ţigările pe pielea deţinuţilor ca să-i facă să vorbească. Ea comentă că nici nu credea aşa ceva, nici nu tăgăduia, dar că era nedrept să nu admiţi nici o dovadă. „Poate că într-o zi va trebui să dăm socoteală pentru asemenea lucruri", îi spuse. Strecură asta oarecum în treacăt, fiindcă ştia că Alonso Cano era foarte religios, şi aluzia aceea la o judecată vagă, fără drept de apel, care putea prea bine să fie Judecata de Apoi, avea să-l impresioneze, şi aşa s-a şi întâmplat. I-a făgăduit că o să accelereze demersurile ca să fiţi transferaţi neîntârziat la închisoare, unde aveaţi să fiţi mai la adăpost.

Mama ta şi-a păstrat mereu vie credinţa. Înainte de a fi operată, s-a spovedit şi s-a împărtăşit. Credinţa ei era simplă, dar trainică. Nu şi-a întemeiat-o nicicând pe accese mistice şi nici nu şi-a pus vreodată probleme teologice. Nu era o femeie bisericoasă, dar era fidelă principiilor creştine: iubea şi ştia să se pună în locul altuia. Era creştină şi se supunea dogmei. Imaginea ei despre dumnezeire era Isus Hristos. Avea nevoie de o întruchipare omenească a

Atotputernicului, cu care să se poată înţelege. Abia ne cunoscuserăm, că mi-a şi povestit cum, în ajunul primei sale comuniuni, toată lumea îi vorbea despre Isus; părinţii, mătuşile, maicile de la şcoală. Numai despre Isus. „Pentru a-l putea întâmpina pe Isus trebuie să fii cuminte", îi ziceau. Maica Mariana de Todos los Santos vorbea, în schimb, despre Hristos: „Hristos are încredere în fetiţele ascultătoare. Dacă Hristos te-ar auzi spunând minciuni, s-ar supăra". În felul acesta, îmi explica, l-a identificat pe Dumnezeu cu Isus, şi nici viaţa, nici tot ce avea să citească nu i-au schimbat mai târziu această concepţie. Iar în ziua în care a luat pentru prima oară Sfânta Împărtăşanie, a avut convingerea că gustase din Isus, nu din Părintele Ceresc, nici din Duhul Sfânt. Hristos era temelia. Îndeosebi Hristos ţinând predica de pe munte. Credinţa ei era simplă, limitată la cele omeneşti; un creştinism liniar, fără concesii.

La nouă ani, pe mama ta a frământat-o o problemă foarte grăitoare pentru sensibilitatea ei, cu privire la integritatea lui Hristos în fiecare fărâmă a ostiei. Astfel, când a văzut întâia oară cum capelanul şcolii a împărţit ostia care mai rămăsese în patru, pentru a le-o da ultimelor patru colege, a plâns toată noaptea închipuindu-şi că don Tomás îl mutilase. Pentru a le da şi prietenelor ei, îl ciopârţise. Din ziua aceea, ori de câte ori capelanul împărţea o ostie în potir, ea ieşea din rând şi se întorcea în banca ei fără

să se mai împărtășească. Într-o dimineață, maica Mariana de Todos los Santos a dojenit-o. Ea a argumentat că voia să-l primească pe Isus în întregime, nu o fărâmă, și maica a lămurit-o atunci că Hristos era întreg și adevărat până și în cea mai mică părticică a ostiei, chiar și în firimiturile ce rămâneau în potir la sfârșitul împărtășaniei tuturor. Mama ta încuviința dezorientată, tulburată pentru prima oară în viață de o chestiune teologică. Maica Mariana de Todos los Santos și-a întărit argumentul printr-o pildă: „N-ai intrat niciodată la târg în căsuța cu oglinzi? Păi, e același lucru. Așa cum imaginea ta se reflectă în întregime în fiecare oglindă, tot așa Hristos se află în fiecare părticică a Sfintei Ostii", i-a spus. Cuvintele acelea au însemnat pentru mama ta o revelație a puterii divine. Hristos se multiplica pe sine tot așa cum, la vremea potrivită, a multiplicat pâinile și peștii. Dar imaginația ei zburda în voie. Odată, în ziua în care se prăznuia patroana școlii, în timpul sfântei liturghii, o ostie a căzut pe treptele altarului, și capelanul a întrerupt împărtășania, a ridicat-o de pe jos și a înghițit-o. Apoi a șters cu o cârpă umedă treapta și a reluat ceremonia. Însă ea, stând la rând, nu-și lua ochii de la cârpa mototolită de lângă altar. Ce aveau de gând să facă oare cu ea? S-o spele, s-o stoarcă și să arunce apa? Ea îl vedea acolo pe Dumnezeu. Voiau să-l înece pe Hristos în canal? Fărâme extrem de mărunte din pâinea sfântă se

lipiseră de cârpa umedă, şi în fiecare se afla întreg Isus cel adevărat. A strigat: „Nu!" şi a leşinat. Maicile au ridicat-o şi au dus-o la infirmerie. După cincispreezece zile, scrupulele ei, care păreau a prevesti o criză gravă, au dispărut fără urmă. Nu erau, în pofida aparenţelor, o criză de nervi, ci semnele unei imaginaţii vii şi ale unei sensibilităţi neobişnuite. Ea era echilibrată, diferită; era însăşi prospeţimea de care sângele meu avea nevoie. Episodul cu Hristos aruncat în canal nu i-a adumbrit seninătatea şi nici nu i-a afectat în vreun fel credinţa. În viaţa ei a dăinuit întotdeauna simţământul religios.

Mi-aduc aminte acum că în '64, când am ţinut cursul despre Velázquez la Universitatea din Washington, doamna Tucker, la care locuiam, o ducea din când în când să se spovedească. Prima oară m-a luat prin surprindere: „Ce ai putea să-i spui preotului dacă nu ştii să vorbeşti engleza?" Ea râdea, şi o scânteie i se aprindea în ochi. „Ca să capeţi iertarea, cuvintele sunt de prisos. Dacă mă apropii de un confesional înseamnă că simt remuşcări, că mă căiesc pentru păcatele mele." Avea dreptate. Pe deasupra, greşeam când îi atribuiam o necunoaştere absolută a limbii. O rupea binişor. În orice loc de pe lume, îi erau de-ajuns câteva zile ca să se facă înţeleasă. Auzul ei era neobişnuit. Adesea, a doua zi după ce vedeam un film, apărea în atelier fredonând tema muzicală. Era ca un magnetofon. Într-un rând,

am încercat s-o împing mai departe şi, ieşind de la cinema, am rugat-o să repete tema de fond: „Aşa nu, mi-a zis, mai întâi trebuie să dorm cu ea". Trebuia să doarmă cu ea. Îţi dai seama? Când se trezea, a doua zi, melodia din ajun, acum asimilată, îi înflorea pe buze. Concepţia sa despre auz era cu totul aparte. Urechea fină avea ramificaţii surprinzătoare: era acelaşi element indispensabil pentru a învăţa limbi străine, a dansa ori a şchiopăta. Teoriile ei! Prima oară când am fost în Germania, ieşea singură să facă toate cumpărăturile cu o dezinvoltură uluitoare. La Washington, după cinci zile, stătea de vorbă cu negrii reticenţi în autobuz. La Paris, la o petrecere dată de madame Labourtade, prietena lui García Elvira, a devenit sufletul reuniunii, a povestit anecdote şi, la sfârşit, a dansat în ritm de castaniete. Eu eram exact opusul ei, şi mă simţeam uimit de capacitatea ei de adaptare. Când mi-am rupt piciorul pe gheţuşul din '71, mă descurcam atât de prost cu cârjele, încât, în loc să merg, săream. Ea râdea. „Dacă faci din şchiopătat o problemă mentală, ai să ajungi să-ţi rupi şi celălalt picior." Pentru ea, a şchiopăta cu eleganţă depindea tot de auz. Avea un auz intuitiv care, uneori, îi permitea să capteze inefabilul. Într-un rând, în tinereţea noastră, a rezolvat afurisitele cuvinte încrucişate din *La Codorniz*[1] îngânând un text imaginar, fără alt ajutor

[1] Cunoscută revistă umoristică spaniolă (n.tr.)

decât virgulele, punctele şi accentele. A urmat drumul invers faţă de cel obişnuit, şi anume, a confruntat cuvintele definiţiilor cu fragmentul din integramă. A ajuns la litere prin melodie.

O femeie ca ea s-ar fi putut afirma cu succes în oricare activitate ce impune imaginaţie, ritm şi simţul armoniei. Detesta însă rutina, şi n-a fost stăruitoare în privinţa studiilor: într-o zi, s-a plictisit şi a lăsat baltă facultatea. Cineva mi-a atribuit un rol în această hotărâre, dar nu era adevărat. O plictiseau manualele; din fragedă copilărie au plictisit-o. Pe terenul acesta se mişca oarecum himeric. Iubea cărţile, dar cartea aleasă spontan. Înţelegea că viciul sau harul de a citi depindeau de prima carte. Cel care ajungea să fie interesat de o carte devenea, inevitabil, sclavul lecturii. O carte te trimitea la alta, un autor, la altul, pentru că, în pofida celor spuse îndeobşte, cărţile nu-ţi rezolvau niciodată problemele, ci ţi le creau, aşa încât curiozitatea cititorului rămânea veşnic nesatisfăcută. Şi, apelând la alte titluri, începeai un lanţ ce nu se putea sfârşi decât odată cu moartea. Privea cu nesaţ literele tipărite. Şi m-a molipsit şi pe mine. Ea m-a apropiat de cărţi, de anumite cărţi şi de anumiţi autori. De fapt, mi-a deschis porţile acestei lumi.

Schimbam între noi texte despre pictură. Eu obişnuiam să discut întemeindu-mă pe scheme fixe, în vreme ce ea îşi lăsa imaginaţia să zboare şi

descoperea conexiuni care oricărui alt cititor, mai puţin avizat, i-ar fi scăpat. Mama ta m-a dus la Proust, la Musil, dar şi la Robbe Grillet şi, într-o bună zi, m-a făcut să văd că pictura mea descria, dar nu relata, întocmai ca operele de genul *nouveau roman*. Găsea paralele tulburătoare, iar uşurinţa ei de a teoretiza era atât de mare, încât, ori de câte ori expunea vreo idee, te simţeai ruşinat că nu-ţi trecuse ţie prin cap. Mi-aduc aminte că, vorbind odată despre constructivismul german şi despre dadaism, le-am calificat dispreţuitor drept distracţii ale artei, însă ea mi-a replicat că, acolo unde dadaismul dezintegra, constructivismul integra, astfel încât, în punctul unde se interferau ambele curente, se putea produce o anumită confuzie. Intuiţia cu care era înzestrată pentru spaţii, forme şi culori ar fi făcut din ea şi un critic de artă cu spirit pătrunzător.

Aşa a început admiraţia ei faţă de Primitivo Lasquetti, scriitorul blestemat; o admiraţie înflăcărată, protectoare, deşi era abia cu şase sau şapte ani mai mare decât el. Primo era un bărbat independent, care spunea lucrurilor pe nume: pâinea era pâine, şi vinul, vin. Dar asta era uşor, o puteau face şi cei mediocri: remarcabil nu era faptul că numea pâinea pâine, ci că o făcea cu măiestrie, în proza cea mai strălucitoare din ultima jumătate de veac, după cum afirma ea. Nici un alt critic n-a avut o viziune atât de personală asupra artei contemporane, n-a emis judecăţi

atât de amuzante şi de uimitoare; atât de definitorii. Primo mă aprecia, ne înţelegeam, însă, în întâlnirile noastre nu tocmai frecvente, ea era cea care dădea tonul, ea îi căuta pricină până îl enerva, fiindcă, spunea, când era iritat îşi arăta geniul.

Îi admira ideile, bogăţia ideilor, dar şi forma în care şi le exprima. Îl citea neobosită, îl recitea. Îi trecea cu vederea cinismul, grosolănia, nerușinarea. „Genialitatea presupune de obicei astfel de inconveniente", comenta. Legătura lor era atât de intelectuală, de mai presus de tot ce poate fi vulgar, încât n-am fost niciodată gelos din cauza lui. Întotdeauna ar fi fost nepotrivit să mă arăt gelos în faţa ei, dar s-o fac datorită admiraţiei ei pentru Primo ar fi însemnat o eroare absolută, o greşeală pe care nu mi-ar fi iertat-o poate niciodată.

L-a cunoscut la Biblioteca Naţională, în seara când el a prezentat o colecţie de cărţi de poveşti. Sala, firește, era plină de lume din domeniul literaturii pentru copii, însă, conform tezei pe care a susţinut-o Primo, poveştile nu-i interesau absolut deloc pe cei mici, care doreau să citească doar cărţile ţinute de părinţi sub cheie, în bibliotecă. S-a stârnit vâlvă, dar ea s-a entuziasmat: „E mai original decât mi-ai spus", repeta. „Un om căruia îi place să se contrazică, asta e; unul care vine cu argumente", râdeam eu. Dar pe ea o fascinau fiinţele cu un profil bine definit, deosebite. Cu timpul, a ajuns să-l

cunoască pe Lasquetti, vorbele lui de duh, impietatea, cinismul, sarcasmul, dar şi timiditatea, sensibilitatea pe care le ascundea atât de dibaci sub masca îndrăznelii. „Parcă avea o răfuială cu societatea", comenta ea. Criticile lui, scrierile lui, chiar şi cele de pură ficţiune, dezvăluiau nişte aspecte atât de profunde, încât făceau să sară în aer persoane, prestigii şi instituţii. Părea că se complace atrăgând ură. Era însă credincios puţinelor valori pe care le respecta şi prieteniei. Ea spunea: „Dispreţul lui e doar aparent; poate doar o mască. Iubeşte o jumătate de duzină de fiinţe, dar necondiţionat; din toată inima". Câteodată i-o insinua, iar el răspundea cu indiferenţă studiată: „Crezi oare că există mai mult de jumătate de duzină de fiinţe pe lume care să merite a fi iubite?" Ea afirma cu convingere: „Lumea vrea să-l dispreţuiască, dar nu poate; e prea important". Şi avea dreptate. Rareori, în discuţiile din diverse medii mai mult sau mai puţin intelectuale, era trecut cu vederea. Şi, ori de câte ori se întâmpla aşa, survenea o pauză, de care cei de faţă profitau ca să se uite unii la alţii cu o anume suspiciune, dar tăcerea nu dura decât până când se auzea primul calificativ: „Tipul acela e un ticălos", spunea cineva. Şi, după ce se arunca prima piatră, urma lapidarea fără îndurare: ranchiunos, ponegritor, înfumurat, fără suflet... Nu exista epitet care să nu îi fie aplicat. Şi, atunci, ea se ridica în apărarea lui. Una dintre amintirile cele

mai frumoase pe care le am despre mama ta e în rolul ei de avocat al lui Primo, singură, înflăcărată, cu tendonul de la gâtul ei fragil încordat, în faţa camarilei de inchizitori: „Toţi oamenii de excepţie sunt plini de contradicţii". Poziţia ei, căldura cuvintelor, pe care mulţi o atribuiau indulgenţei arătate de inflexibilul Primo picturii mele, îi surprindeau.

Când s-a auzit zvonul că voi fi primit la Belle Arte, că cineva se pregătea să-mi prezinte candidatura la academie, am stat pe gânduri dacă să accept sau nu, conştient de lipsa mea de academism, însă ea, un pic vanitoasă, m-a încurajat: „Trebuie să faci pasul ăsta, şi apoi să-i ajuţi pe Primo şi pe César Varelli să intre şi ei. Academia trebuie să fie întinerită". Cineva care n-ar fi cunoscut-o s-ar fi gândit la ceva rău, şi-ar fi bătut joc de naiva mea încuviinţare în privinţa prieteniei ei cu Primo, dar eu ştiam natura relaţiei lor, jocul strict intelectual ce exista între ei. Amândoi vibrau în faţa frumuseţii; diferenţa consta în aceea că, în timp ce la Primo simţul frumosului nu depăşea sfera artei, mama ta *descoperea* frumuseţea în lucrurile cele mai precare şi aparent banale. Iar, acolo unde nu exista, era capabilă să o creeze nesocotind valorile stabilite şi asumându-şi toate riscurile.

Cu toate acestea, ea nu admitea că ar fi un har, că noi, ceilalţi muritori, n-am fi în stare să ajungem unde ajungea ea. Adică, dacă eu îi făceam un cadou,

nu numai că dorea s-o iau pe neașteptate, ci și ca surpriza să-i fie pe plac. Pretindea să-mi treacă prin minte să-i dăruiesc exact obiectul după care, pe nepusă masă, tânjea. Asta i se părea ceva firesc, când de fapt era atât de dificil. Și astfel, de fiecare dată când greșeam (și o făceam adesea), dincolo de satisfacția ei părelnică, răzbătea un strop de dezamăgire, poate nu atât din pricină că darul era neînsemnat, cât din aceea că nu dovedisem discernământ. Nu-mi înțelegea stângăcia. Considera că, fiind un artist sensibil, eșecul meu când trebuia să disting frumosul de urât nu avea nici un temei; era pur și simplu delăsare mentală. „E pur și simplu delăsare mentală", îmi spunea. Dar Domnul mi-e martor că nu era așa. Eu o iubeam atât de mult, că aș fi sacrificat falanga de la un deget ca să nimeresc, măcar o singură dată în viață. Ca, o singură dată, ea, primind darul, să-și zică: „Dumnezeule Doamne, asta-i ce-mi doream cel mai mult pe lume". Însă nu s-a întâmplat niciodată așa ceva; era o aspirație imposibilă. Să-mi schimb nepriceperea în raport cu bunul ei gust, să-i urmez zborul fanteziei, asta îmi depășea perspicacitatea. Ea refuza să mă călăuzească, și eu eram incapabil să găsesc prin propriile mijloace ceva care să-i facă plăcere cu adevărat. Problema era de nerezolvat, astfel încât, ori de câte ori îi dăruiam ceva, o făceam stingherit, pentru că, deși ea părea mulțumită, intuiam că mă înșelasem încă o dată; că *darul acela*, ca toate cele

dinainte, va sfârşi închis în vreun sertar ascuns sau va dispărea fără urmă din casă.

La puţină vreme după ce ne-am căsătorit, cam atunci când te-ai născut tu, nu-mi pierdusem încă speranţa că voi izbuti. Tânjeam să-i fac o surpriză, şi, ori de câte ori hoinăream împreună pe străzi, îi urmăream expresia în dreptul vitrinelor magazinelor, îi ascultam comentariile cu Verónica, cercetam femeile pe care le admira; totul în zadar. Greşeala se repeta. Strădania mea nu era bună de nimic, aşa încât, pe măsură ce anii treceau, mă simţeam tot mai de prisos şi mai ciudat. Şi aşa s-au petrecut lucrurile până când aţi venit voi. A fost nevoie să creşteţi mari, tu, Alicia şi micuţa Mar, ca să găsesc o soluţie. Cu ajutorul vostru aproape că nu mai exista riscul de a greşi. Aveaţi informaţii, şi, în lipsa lor, intra în joc intuiţia. Între ea şi voi existau mijloace de comunicare invizibile, un curent prin care vă transmitea vibraţiile ei în faţa frumuseţii. Dar pe ce căi tainice i-au ajuns oare aceste vibraţii?

Mama ta a renunţat la studii din proprie voinţă. O iritau structurarea carierei universitare, profesorii mediocri, ideile impuse. Mintea ei mergea foarte iute, o lua înaintea mentorilor. A trecut cu uşurinţă examenele din primii doi ani, dar s-a oprit acolo, n-a mai vrut să continue. Chiar atunci eu am terminat Belle Arte, dar nu vindeam încă nici un tablou. Diploma însemna încununarea studiilor universitare,

dar atât şi nimic mai mult. Eram lipsit de mijloace de trai; nu câştigam o pesetă. Însă faptul că mama ta n-a mai mers la facultate a fost străin de toate astea, de cariera mea, de graba de a ne căsători. Pentru ea, o confirmare oficială a cunoştinţelor ei la douăzeci de ani era irelevantă; nu-i dădea nici o importanţă. Important era să le aibă, să aibă aceste cunoştinţe, vreau să spun. Dacă ea ar fi vrut să-şi ia diploma, împotrivirea mea n-ar fi slujit la nimic. Cu timpul, şi-a schimbat felul de a gândi, şi pe voi, de pildă, v-a orientat spre universitate. Un paradox. Ea povestea cu haz capitolul acesta din viaţa ei, dar niciodată, în diversele versiuni pe care i le-am auzit pe marginea lui, eu n-am figurat ca responsabil.

Dacă şi-ar fi propus, ar fi fost o mare povestitoare. Relata totul cu inventivitate; digresiunile ei erau la fel de nostime ca subiectul principal, dar niciodată nu-şi pierdea şirul; înainta şi revenea, stârnea treptat interesul, întârzia deznodământul, imita personajele. Totuna era dacă povestea o istorie complicată sau o scurtă călătorie cu autobuzul. Punea în valoare orice, însufleţea totul cu atâta măiestrie, că era cu neputinţă să te sustragi farmecului ei; ar fi fost în stare să ţină trează atenţia auditoriului săptămâni întregi. Însă, dincolo de spiritul ei de observaţie, crea; avea o imaginaţie scânteietoare. Am încercat adesea s-o îndemn să scrie ceva, dar ea se făcea că

nu mă aude, râdea de mine. Mi-ar fi plăcut grozav să încerce!

Mi-aduc aminte că, atunci când v-au arestat, lui Leo îi atribuiau o funcţie în cadrul frontului, trezorier, secretar sau nu mai ştiu ce, acuzaţie ce i-ar fi agravat pedeapsa, dacă s-ar fi confirmat. A mai survenit şi povestea cu conturile voastre bancare, căci au invocat că două dintre depuneri erau suspecte. Într-o dimineaţă, mama ta a lăsat fetiţa la creşă şi s-a dus la Tribunalul de Ordine Publică să ceară o audienţă judecătorului de instrucţie. Cu toate că avea faima de om aspru, cu ea s-a arătat receptiv, a ascultat-o. Fără să-l cunoască, i-a explicat proveniența acelor bani şi, se pare, l-a convins. „Aspectul economic al problemei e rezolvat, doamnă, admise până la urmă judecătorul, să vedem dacă avem noroc şi cu cel politic." Am dat fuga la închisorile unde eraţi ca să vă dăm vestea cea bună. Oh, Doamne, ce grele au fost dimineţile acelea de iarnă la Carabanchel! Zorile funeste, lumina crepusculară în marele patio cenuşiu, ceaţa prăfoasă deasupra Madridului, sute de vizitatori stând şi aşteptând, şi temnicerul strigându-ne numele: Nicolás, Ana, Alicia, Martín, Paula, Basilio...! Nu aveam nume de familie. Era degradant, dar mama ta nu se simţea umilită. „Să mergem, n-auziţi? Suntem noi", râdea. Defilam pe un coridor cu paznici, printre şirurile de gratii... Izul acela de închisoare... Mergeam unul după altul, ca

oile, cu cartea de identitate în mână, mama ta zâmbitoare, debordând de optimism printre deţinuţii care se iveau treptat în celulele de pe coridor, tot mai slabi şi mai întunecaţi. Iar Basilio, cumnatul tău, îi saluta din mijlocul coridorului, cu euforie, pe toţi. Deţinuţii îi răspundeau: „Bună ziua, Basilio. Cum merge treaba, Basilio?" Şi poliţiştii şi temnicerii, stingheriţi, se făceau că plouă, copleşiţi de un simţământ de vinovăţie.

În pofida aerului de paradă al cumnatului tău, a vocilor familiare ale deţinuţilor, a demoralizării gardienilor, mediul acela mă sufoca. Rămâneam încremenit, speriat, mut. Nu găseam un cuvânt de încurajare. În schimb, ea se apropia de voi cu o notiţă în mână. „O schiţă pentru a nu pierde timpul", spunea. Vă vorbea în ordine despre fetiţă – mesele ei, cadrul ei de viaţă, vizita viitoare cu ea; apoi despre întâlnirile ei cu judecătorul, cu prietenii voştri, cu colegii de la universitate... Ultimele minute le dedica unor glume uşoare, pe când gardienii ne supravegheau din spatele celulelor, plictisiţi şi puţin intimidaţi. Uneori, când vizitele se terminau, ne duceam la Primo, la Primitivo Lasquetti, întrerupându-i activitatea matinală. „Le vor da o groază de ani, prezicea el. În zilele noastre, copilăriile se plătesc scump; revoluţiile nu se fac cu amatori." De fapt, nu ne duceam la el să-i aflăm părerea, dar îl ascultam fiindcă ştiam ce-i poate pielea; îi

cunoşteam cu vârf şi îndesat felul de a fi. „Şi cine-i arestata, aia frumoasă?" întreba pe neaşteptate. Mama ta se simţea rănită, îşi înălţa gâtul subţire. „Nici una din fetele mele nu-i urâtă." El o privea cu atenţie, de după maşina de scris, pe deasupra ochelarilor. „Într-adevăr, n-au de ce să fie." Îşi pleca ochii reluându-şi scrisul. „Scuzaţi-mă; trebuie să termin asta înainte de a veni motociclistul", spunea. Şi acolo, cu noi de faţă, Primo îşi termina critica, reuşind să se concentreze de parcă ar fi fost singur. Îl cunoşti doar. E un tip colosal. Ori de câte ori îi vorbesc despre secătuirea inspiraţiei creatorului, râde în hohote. Nu crede în chestii de-astea.

Sora ta mi-a telefonat ieri să mă anunţe că ai să vii să mă vezi. Mi-a spus că eşti bine, poate puţin cam palidă; e drept că închisoarea nu-i cel mai potrivit loc să te bronzezi. Şi, la drept vorbind, ar fi putut fi mai rău. Vezi cum se complică lucrurile astea, dar e imposibil să-ţi dai seama cum se vor termina. Aminteşte-ţi că, în primele zile, ai fost cu moralul la pământ. „Lui Leo o să-i cadă părul", spuneai. Ţi-aduci aminte? Nici cei din San Julio nu erau optimişti. „Sunt prea multe acuzaţii: organizarea frontului, xeroxul de la vilă, cutiile cu manifeste"... În nici un caz mai puţin de şase ani! „Doamne Dumnezeule, şase ani!" La întrunirile acelea sumbre, ea era singura care aducea o rază de speranţă. „Omul

ăsta[1] n-o să fie etern", a spus prima dată. A spus-o senin, fără înverşunare. A spus doar *omul ăsta*. Nu şi-a pierdut cumpătul, dar, inconştient, depose-dându-l de orice titlu, l-a dat jos de pe piedestal, i-a smuls medaliile de pe piept, l-a despuiat. Pe deasupra, dreptatea a fost de partea ei. Omul acela n-a fost etern. Chiar atunci când, în San Julio, făceam pronosticuri în privinţa anilor de condamnare pe care aveau să vi-i dea, el se afla pe patul de moarte. În schimb, mama ta nu şi-a prevăzut soarta. Se simţea puternică pe atunci, cu o sănătate de fier, şi ştia că toţi aveam nevoie de ea. Alicia şi Mar spun că încă de pe atunci o găseau slabă. Dar a fost vreodată grasă? Ura grăsimea, ştii doar. Îi provoca silă. Asta făcea parte din cultul pe care-l avea pentru frumos. Accepta orice, dar nu să se îngraşe un kilogram. Avea o siluetă atât de armonioasă! Cum de a putut aduce pe lume atâţia copii fără să şi-o strice? Spunea că mărimea pieptului n-are nimic de-a face cu fertilitatea şi, evident, avea dreptate. Maternitatea n-a deformat-o niciodată. I se umfla pântecul, poate o idee şi sânii, dar cu haine largi abia dacă se vedea că e însărcinată. Când era gravidă cu Pablo, cel mai mare dintre toţi, într-o zi i s-au făcut complimente

[1] Aluzie la generalul Franco, şeful statului Spaniol de la terminarea războiului civil (1939) până în anul morţii (1975), care a condus ţara în mod dictatorial. (n.tr.)

pe stradă, cu o lună înainte de a naşte. A ajuns acasă descumpănită: „Mi-au făcut o glumă plină de cruzime. Cum pot fi atrăgătoare într-o asemenea stare?" Dar era; era atrăgătoare. La ea, sarcina era numai pântecul, nu afecta în nici un fel restul trupului. În nouă luni, lua şapte kilograme, dar, la un ceas după ce năştea, avea aceeaşi greutate ca în ziua când a rămas însărcinată. Se simţea mândră de pântecul ei, de felul ei de a fi. Zămislea prunc după prunc fără să protesteze; pielea nu i se înmuia, nu i se încreţea. După naştere, revenea la netezimea firească, uşor adâncită între oasele şoldurilor, întinsă, doar cu ombilicul la mijloc. Niciodată silueta ei n-a avut de suferit din pricina naşterii unui copil. Cutele, celulita, crăpăturile pielii n-aveau nici o legătură cu ea. Aşa a împlinit patruzeci şi opt de ani, la fel de graţioasă şi de atrăgătoare ca atunci când am cunoscut-o în parc, la şaisprezece ani.

N-am ţinut seama de avertismentele date de Alicia şi de Mar. Bineînţeles că era slabă, dar când nu fusese? Alicia urma să se mărite peste câteva luni, şi îmi aduc aminte de activitatea mamei tale din perioada aceea; nu lăsa nimic neterminat, n-avea astâmpăr. Sora ta spunea câteodată: „Sunt zile când nu mă pot ţine după ea". Am sugerat sfios ideea de a amâna nunta până se va şti ce se întâmplă cu voi, cel puţin până are loc procesul, dar ea s-a împotrivit: „Nimeni n-are dreptul să condiţioneze viaţa

cuiva". Totuşi, fetiţa a fost cea care a condiţionat-o pe ea, umplându-i viaţa în lunile acelea. Nu mi-am imaginat niciodată că primul an al unui sugaci trebuie să respecte nişte norme atât de delicate. Pentru mine, cel dintâi an de viaţă al unei fiinţe omeneşti se rezuma la trei momente hotărâtoare: primul gângurit, primul dinte şi primii paşi. Să înceapă să vorbească, să mănânce şi să meargă. Asta era toată ucenicia. După părerea mea, un copil sănătos nu putea să-ţi ofere alte noutăţi în afară de acestea. Însă, alături de mama ta, am învăţat că procesul evolutiv al unui copil era plin de nuanţe. Câtă minuţie, câtă subtilitate! Mi-aduc aminte de scrisorile pe care ţi le trimitea la închisoare cu descoperirile pe care le făcea: „Fetiţa îmi urmăreşte degetul cu ochii: ştie deja să privească", „fetiţa îşi întinde braţele ori de câte ori mă apropii de leagăn", „astăzi a zâmbit pentru prima oară din pricina unui obiect neînsufleţit, un căţel de pluş". Atâtea lucruri de neimaginat! Paralel cu dezvoltarea ei era garderoba: hăinuţele ei, cămăşuţele lungi, boneţelele, ghetuţele. De fiecare dată când ţi-o aducea la închisoare, o îmbrăca altfel. La vizita următoare, comentaţi amândouă ce anume îi stătea bine şi ce nu i se potrivea. Mi-aduc aminte că într-o zi s-a hotărât să nu-i mai pună cămăşuţa lungă şi ţi-a trimis-o cu picioruşele goale. N-am dat prea mare importanţă acestei schimbări, dar primirea pe care ne-ai făcut-o lunea

următoare a fost furtunoasă: ţipete, râsete, glume; vorbeaţi amândouă pe nerăsuflate, ba chiar vă hazardaţi să comentaţi cum vor arăta picioarele fetiţei când va fi mare! Niciodată, cred, o fiinţă atât de micuţă n-a stârnit printre adulţi o agitaţie mai mare.

Nimic din toate astea n-o împiedicau pe mama ta să-şi vadă mai departe de obligaţiile ei de secretară. Îmi ştia toate angajamentele, dorinţele şi capriciile; îmi urmărea viaţa cu atâta punctualitate, că rareori mă consulta înainte de a răspunde la o scrisoare. Încerca să-mi netezească drumul pentru ca eu să pot lucra fără nici o grijă. „Treaba ta e să pictezi", obişnuia să-mi spună. Mai presus de premii şi de onoruri, de aprecierile criticilor, mă însufleţea credinţa ei în mine. Şi, când academia a votat intrarea mea în rândurile ei, radia toată. Spunea: „În fiecare dimineaţă, când mă trezesc, mă întreb: «De ce trebuie să mă bucur?»" Şi îşi răspundea: „Ah, da, academia!" Era preocupată de discursul meu, de temă, de lungime. Se interesa de frac, îmi alegea cămaşa, pantofii. În orice situaţie ştia ce mă avantaja şi proceda în consecinţă. Ţinea legătura cu negustorii de opere de artă sau direct cu galeriile. Pentru ea, un tablou era un univers independent, şi, prin urmare, fiecare cerea o anume poziţie, lumină, înălţime. A-mi organiza o expoziţie însemna pentru ea o adevărată cheie de boltă. Nicicând nu dădea

înapoi. Dificultăţile o stimulau, şi bănuiesc că, în afară de fanteziile sale adolescentine, n-a avut în viaţa ei alte aspiraţii. Spui că avea cu prisosinţă talent pentru a se fi lansat într-o activitate mai personală? N-am nici o îndoială, dar pot să te asigur că n-am constrâns-o eu să n-o facă. Ceea ce era între noi se întemeia pe un fel de înţelegere tacită, cu unele şovăieli la început, dar întărită pentru totdeauna după medalia de la Salonul de Toamnă. Acest premiu ne-a schimbat viaţa. A presupus un start şi o lărgire a orizontului care ne-au determinat să ne ocupăm mai mult de munca mea, de copiii noştri şi de banii câştigaţi. Ea şi-a asumat această sarcină în chip spontan, fără ca nimeni să i-o impună. Şi, dacă eu nu i-am cerut să se ocupe de toate treburile noastre, nici n-am considerat că e un semn de machism să accept să le facă ea. Povestea noastră era un fel de întreprindere în doi, unul producea, iar celălalt administra. Ceva firesc, nu-i aşa? Ea nu s-a simţit niciodată subapreciată din pricina asta. Dimpotrivă, a dovedit cu prisosinţă dibăcia de a se plasa în frunte, fără ca în prealabil să dea jos pe nimeni. Refuza să-şi arate autoritatea, însă ştia să şi-o folosească. Se întâmpla uneori ca eu să mai ridic tonul, dar, la urma urmelor, ea era cea care decidea, de la caz la caz, ce trebuia făcut sau ce nu trebuia. În orice cuplu există un element activ şi altul pasiv; unul care ia iniţiativa şi altul care ascultă. Eu, chiar dacă nu s-ar fi zis, mă

supuneam judecăţii ei drepte, îi acceptam autoritatea. Obişnuia să-şi sfătuiască prietenele să evite ciocnirile frontale, o povaţă înţeleaptă. Aspectul formal al luptei pentru putere în cursul primelor luni de căsnicie i se părea grotesc, ca să nu spun de prost gust. Credea că bărbatul are grijă de faţadă şi-şi declină şefia; înţelegea însă că unele femei puneau, mai presus de autoritate, plăcerea de a o proclama, adică acceptau puterea, dar fără să-şi ascundă un anume resentiment. De bună seamă, ea avea altă plămadă. Iar dacă între noi n-a fost vorba despre o împărţire explicită a rolurilor, nici n-au existat fricţiuni; am procedat în raport cu împrejurările. Mă întrebi dacă aş fi acceptat să fiu pe planul doi, să inversăm situaţia, ea să fie deasupra şi eu dedesubt, ea la vedere şi eu în spate, în umbră? Nu mi-am pus niciodată întrebarea; mama ta era atât de absorbită de problemele noastre, încât, atunci când i s-a declanşat boala, cea dintâi grijă a ei au fost copiii, gândul la ce aveaţi să faceţi când ea n-o să mai fie. Aliciei i-a mărturisit într-o zi: „Ce proastă mai sunt, am ajuns să cred că eu sunt cea care câştigă banii în casă".

Dar banii nu erau totul în viaţa noastră. Puneam mai presus de ei altele: familia, planurile, prietenii. Acesta era terenul ei. Evelio Estefanía mi-a spus dinainte că, în discursul lui de primire în academie, avea să facă aluzie la calitatea asta a ei, dar, având în vedere circumstanţele, a fost nevoit să facă o

schimbare. Ea murise între timp. A spus atunci acest mare adevăr – că, prin simpla-i prezenţă, alina zbuciumul existenţei. Se poate spune oare ceva mai frumos despre cineva?

În ziua în care i-ai cerut nişte hârtii ca să-ţi prelungeşti contractul la universitate, ea s-a grăbit să ţi le aducă la închisoare, dar gardienii n-au vrut s-o lase: „O deţinută nu poate iscăli nimic în afară de declaraţii. De ce fata dumitale, în loc să intre în încurcături, nu se duce pe Gran Vía să dea din fund?" i-au zis. Bădărănia o umilea până la limite de nedescris. Când a plecat de la închisoare, s-a ascuns sub un portal să plângă în voie. Dar chiar atunci, cu lacrimile în ochi, s-a hotărât să nu se dea bătută în faţa mitocăniei şi, îndată ce a ajuns acasă, a semnat hârtiile cu mâna ei, imitându-ţi scrisul, şi le-a dus ea însăşi la universitate. Nici grafologul cel mai exigent n-ar fi sesizat falsul. Mama ta zâmbea, amuzată. N-avea mustrări de cuget. Să violezi, să omori, să furi, acestea erau delicte; să semnezi în locul altcuiva nişte documente însemna pentru ea doar o distracţie.

Ţinând cont de teama mea de a nu vă tortura, s-a dus din nou la Alonso Cano, procurorul. Pe vremea studenţiei, Cano fusese îndrăgostit de ea şi-i vorbea cu o suficienţă afectată. „De necrezut că o femeie ca tine îşi poate imagina gogoriţa asta cu maltratarea", i-a spus. Studenţii se automutilează ca să discrediteze poliţia. Mama ta se temea, mai mult decât

pentru tine, pentru Leo; el era mai implicat. Alonso Cano a nedumerit-o: „Ai vrea să le faci o vizită să te încredinţezi că nu te amăgesc?" „Da, bineînţeles că aş vrea", i-a răspuns. Şi ne-am dus în după-amiaza aceea amândoi în arestul preventiv, un loc sinistru, plin de praf şi de dosare. După câteva minute de aşteptare, a intrat Leo cu cătuşe la mâini, cenuşiu la faţă, şi am stat de vorbă, aşezaţi pe nişte lăzi, supravegheaţi de un poliţist necioplit. Mă simţeam rău, dar, înainte de a ne despărţi, l-am întrebat pe furiş dacă fusese maltratat. Mi-a răspuns că nu, şi m-am liniştit. Se împliniseră patru zile de când vă arestaseră, şi am crezut că momentul critic trecuse. Dar, fie din pricină că aşa era prevăzut, fie pentru că vizita noastră i-a deranjat pe tipii ăia, cert e că tocmai în seara aceea l-au bătut până şi-a pierdut cunoştinţa. Am aflat de la Nicolás şi de la prietenii din San Julio. Mama ta i-a scris o scrisoare lui Alonso Cano, dar n-a primit niciodată vreun răspuns. Automat, l-a catalogat drept *necuviincios*. Judeca oamenii după un criteriu elementar: cuviincioşi sau necuviincioşi, dar considerând pe cineva necuviincios nu însemna decât că-i pierduse încrederea. Nu mergea mai departe, nefiind în stare să păstreze ranchiună, mai cu seamă ranchiună pe viaţă. O plictisea. În primele luni de căsnicie, ori de câte ori ne certam, îşi lega un fir de aţă la degetul mic ca să nu uite că eram certaţi. Apoi uita de el; ajunsese să uite chiar şi motivul

pentru care şi-l legase. Era tare uitucă. În călătoriile noastre, lăsa prin hoteluri obiecte de uz personal: jersee, bluze, câte un pieptene; rareori însă ceva cumpărat de curând. Nu băga în valize noile achiziţii, ci le ducea în mână, punându-le pe locul din spate, şi din când în când le desfăcea la ea în poală ca să se uite la ele. În faţa a tot ce era nou şi frumos avea un fel de uimire copilăroasă care aproape că se transforma în veneraţie.

Nu dădea importanţă neajunsurilor mărunte din pricină că era distrată. Uneori, pleca de acasă fără bani şi, când îşi dădea seama, fiind deja în autobuz, îi propunea taxatorului să-i dea un cec pentru bilet. Bineînţeles că tipul rămânea uluit. „Un cec pentru doi reali, doamnă?" Ea adăuga, nu lipsită de logică: „Sau poate preferaţi o poliţă; mi-am uitat portofelul acasă". Taxatorul, tot mai descumpănit, o avertiza că nu se admiteau poliţe la Companie şi că trebuia să se dea jos. Atunci, mama ta apela la solidaritatea pasagerilor. „Este oare cineva atât de amabil, zicea, să-mi împrumute doi reali pentru bilet?" Şi pe dată survenea fascinaţia colectivă, mişcarea aceea de adeziune pe care o stârnea prezenţa ei. Douăzeci de mâini, cu douăzeci de monede, se întindeau spre ea agile, mărinimoase. Ea lua una, mulţumea şi i-o dădea taxatorului, care, cam stingherit de reacţia atât de unanimă, bâiguia: „Să am iertare, doamnă, dar

regulile Companiei sunt regulile Companiei. Eu nu pot face altfel".

În ajunul operaţiei, în camera de la clinică, mi-a mărturisit că nu-i este antipatică decât o singură persoană pe lume: D. Federico Corral, administratorul casei. Disputele ei cu don Federico aveau loc, de obicei, o dată pe an, din cauza unor mici amenajări în apartament. Ea se arăta mirată de împotrivirea lui când operaţia respectivă era spre folosul întregului imobil, în vreme ce don Federico argumenta că proiectul îi afecta structura. Dorinţa asta de a renova locuinţa în care stătea îi crease mamei tale o adevărată dependenţă, aşa cum pentru alţii sunt drogurile sau băutura. Nu putea să trăiască fără să facă schimbări. Casa cea mai frumoasă şi mai bine construită era susceptibilă de îmbunătăţiri. Câteodată, inovaţia era atât de arbitrară, de exagerată, că nu reuşea să şi-o justifice nici în sinea ei. Dar sfârşitul disputei era veşnic acelaşi: administratorul ceda, cu condiţia de a dubla chiria. Mama ta striga, se revolta, trăia preţ de o săptămână ca şi cum ar fi renunţat la proiect, însă, în cele din urmă, chema muncitorii şi se punea pe treabă. Recordul ei ar fi greu de bătut: în şapte ani, până ne-am cumpărat apartamentul nostru, ne-au dublat chiria în trei rânduri. Cât aţi stat tu şi Leo la închisoare, şi-a satisfăcut nevoia de renovare cu conacul ăsta vechi. Venea aici, cel puţin o dată pe săptămână, iar, dacă era vreme bună, lua cu

ea fetiţa şi vreo studentă care să vadă de ea. La început, a pus să fie dat jos varul şi ipsosul, scoţând astfel la iveală piatra şi lemnul, spre a înnobila interioarele. Cerceta bârnele şi arcadele cu pasiune de arheolog. „Loveşte aici, Teodoro, te rog", îi spunea zidarului. Rareori îl punea să dea o lovitură de ciocan inutilă. Descoperea chei de boltă, stâlpi din lemn de stejar, bolţari, buiandrugi groşi din lemn de nuc... În cele trei camere din faţă, a apărut, după ce a fost curăţat, tavanul originar în casete, pe care ea l-a şters cu mare grijă cu ulei de in, stăruind asupra soclurilor şi asupra stâlpilor de susţinere. Şi-a concentrat apoi tot entuziasmul în bucătăria pe care tocmai ai văzut-o. Era de-a dreptul încântată. Chiar şi la închisoare, la Yeserías, unde nu-şi pierdea timpul cu fleacuri, cred că ţi-a vorbit odată de bucătărie. Afurisita asta de bucătărie ajunsese să fie o idee fixă pentru ea. În jurul vetrei, pe care a lăsat-o neschimbată, a renovat aproape totul – tavan, podea şi pereţi; ba chiar a refăcut plăcuţele de faianţă crăpate din jurul vetrei, comandând câteva la un magazin de ceramică din Puente. S-ar fi zis că era vorba despre construirea Escorialului.

Mai trebuia să aranjeze colţurile, să le *imprime căldură*, cum spunea García Elvira. În acest scop, a achiziţionat cu timpul vase, căni şi alte obiecte de aramă de prin satele vecine. Arareori recurgea la magazinele de antichităţi. O amuza să descopere

singură tot felul de obiecte de demult. În Caniseco era un negustor de astfel de obiecte vechi cărora le spunea *colindă-lumea.* Din pricina lor, mama ta a avut probleme cu cei care le vindeau pe la târgurile din capitală, care o criticau că *le strică piaţa.* Dar, discutând cu ei, ajungea să le semene în suflet îndoiala. „De ce oare ţăranii n-au încredere în cuvântul dumneavoastră şi se încred în mine? De ce pretutindeni, mai curând decât să vândă chiar şi un degetar vreunuia dintre dumneavoastră, îmi dau mie de ştire?" Tăceau. Se uitau unul la altul fără să spună un cuvânt.

Decorarea casei a înaintat foarte repede. În afara acelor *colindă-lumea,* mama ta a găsit încă o sursă de obiecte de ornament, şi anume la episcopie: tablouri şi statuete fără valoare, dar expresive şi făcute cu sentiment. Toţi aceşti îngeraşi baroci, toate aceste fragmente de picturi religioase, aceşti sfinţi de lemn, aceste litografii şi tablouri de epocă provin de acolo. Lipsea însă elementul esenţial: mobilarea casei într-un stil potrivit. Găsea prin împrejurimi tot felul de nimicuri: lighene, noptiere, pupitre, taburete... Dar toate acestea la un loc abia dacă ocupau puţin spaţiu; într-o casă cu trei etaje nici nu se vedeau. Vorbind însă cu unii şi cu alţii, a aflat că o anume doña Africa, dintr-o familie de spanioli îmbogăţiţi în America, agoniza în Linaza, un sat din apropiere. Când a reuşit să intre în legătură cu

moştenitorii, tocmai o îngropaseră şi se apucau să restaureze casa folosind mult plastic, plăci expandate şi alte materiale mai moderne, căci biata mătuşă Africa trăia în epoca de piatră, i-au spus. Mama ta s-a interesat de soarta mobilelor. Unele aveau să ajungă la talcioc, şi altele, la rugurile de San Juan[1]. „Sau sunt pe placul dumneavoastră?" Atunci le-a sugerat să le cumpere ea pe toate la un preţ global, şi au ajuns imediat la o înţelegere. N-o să-ţi vină să crezi, dar paturile astea de fier cu ornamente aurite, altul cu tăblia pictată, cel în formă de barcă în care ai să dormi tu, o masă din lemn de stejar dintr-o bucată lungă de trei metri, cu garnitura de scaune cu tot, două biblioteci cu geamuri, o comodă din lemn de nuc, o canapea, ceasul de colo cu cadranul rotund, consola şi restul mobilierului au fost preţuite de ea la cincizeci de mii de duros, iar pe deasupra era şi convinsă că o trăgeau pe sfoară.

S-a bucurat grozav de achiziţiile astea. Vedea mai departe decât majoritatea muritorilor. Avea ochiul format să privească; s-a născut cu această intuiţie selectivă. Atelierul unde ne aflăm acum, care nu se vede din exterior, este proiectat chiar de ea. Parchetul din lemn de ienupăr, podiumul pentru şevalete, tavanul căptuşit şi lucarna mare, invizibilă din şosea,

---

[1] De San Juan (24 iunie) există obiceiul popular de a aprinde ruguri peste care sar tinerii. (n.tr.)

toate au fost invenţia ei. Încrederea pe care o avea în posibilităţile mele mă emoţiona. Îşi închipuia că, dacă mă afirmasem *pictând pe unde apucam,* având un loc adecvat aş putea ajunge un geniu. A făcut totul urmărind două obiective principale: concentrare şi lumină. Pentru a-l realiza pe cel dintâi, a căptuşit mansarda cu plută, iar la luminatoare şi la glasvand a pus geamuri duble. Lumina era însă şi mai importantă. După părerea ei, dispunând de lumină, tot ce păstrează artistul înlăuntrul său avea să iasă până la urmă la suprafaţă. Dar trebuia să obţină lumina fără ca lucarna să fie văzută din afară. Comoditatea artistului e esenţială, dar în şi mai mare măsură este structura casei. Atunci a născocit lanternoul ăsta, pentru ca lumina provenită de pe aripile ascunse ale acoperişului să se reverse în atelier fără a se vedea din exterior. O adevărată descoperire arhitectonică.

Şi-a folosit în lucrarea asta toată imaginaţia şi a izbutit să realizeze ce-şi propunea: o lumină albă, fără umbre, de parcă aş fi pictat în lumina reflectoarelor de pe un stadion; şi multă linişte. Aveam toată lumina de pe lume şi o tăcere de mormânt, aşa încât, dacă de atunci înainte nu pictam *Las Meninas,* capacitatea mea creatoare ar fi fost pusă sub semnul îndoielii. O provocare de nesuportat. Mă gândesc uneori că din pricina asta n-am fost în stare să mai pictez vara trecută, când l-am inaugurat. Ea începuse

să simtă dureri în umăr, fetiţa nu era în apele ei de câteva zile, nu ştiu de ce, fratele tău Gus s-a îmbolnăvit de hepatită, voi eraţi la închisoare... Unele lucruri nu prea mergeau în casă, mă iritau, însă adevărata raţiune a neputinţei mele consta, cred, într-un prisos de bunăstare, în faptul că ştiam că dispun de un atelier extrem de confortabil, şi, dacă nu pictam ceva deosebit, era din lipsă de talent. Aveam de toate; mama ta s-a oferit să-mi fie şi model, deşi ştia că această colaborare e zadarnică; avea să se termine, ca de obicei, pe divan. Dar, cu cât mi se dădeau mai multe facilităţi, cu atât mai mare mi-era neputinţa. În perioadele de secătuire, n-am încercat niciodată să mă revolt. Le suport de obicei cu răbdare, refăcând tablouri vechi, simulând că lucrez, în aşteptarea suflului creator; exact cum fac acum. Totuşi, vara trecută mi-am pierdut calmul. Nu-mi pot aminti fără să mă ruşinez. Am dat vina pe ea, am fost nedrept şi irascibil, însă mă cunoşti doar: în loc să-mi asum incapacitatea, i-am spus că mi-era imposibil să lucrez într-o adevărată asepsie, că liniştea aceea sepulcrală îmi tăia tot avântul, că eu am nevoie de căldură omenească, de strigăte de copii, de certuri pentru a putea înfăptui ceva; pentru a picta viaţa îmi trebuia viaţă, şi i-am spus că toată teoria ei despre minunata izolare fusese o greşeală. Aproape că n-a reacţionat. Ieşirea mea era atât de copilărească, încât nu merita un răspuns. Dar

indiferenţa ei m-a copleşit: m-a făcut să mă văd mic şi meschin, să nu mă simt în largul meu. Mi se întâmpla adesea; era o formă de ispăşire. Cu toate astea, amorul propriu nu mă lăsa să-mi cer iertare, dar, îndată ce am băgat de seamă, în după-amiaza aceea, că-şi legase un fir de aţă albă la degetul mic de la mâna stângă, am simţit un nod în gât, i-am luat mâna şi am rugat-o să mă ierte.

Însă abia acum, când totul aparţine trecutului, regret amarnic că am fost atât de meschin. Aşa se întâmplă de obicei cu cei morţi: îţi pare rău că nu le-ai spus la timpul cuvenit cât de mult îi iubeai, câtă nevoie aveai de ei. Când cineva de neînlocuit te părăseşte, te uiţi înăuntrul tău şi nu afli altceva decât banalitate, fiindcă noi, cei în viaţă, în comparaţie cu cei morţi, suntem îngrozitor de banali. Absorbit de treburi, mai ales când eşti artist, crezi că toţi cei din preajmă trebuie să-ţi dea ascultare, te consideri buricul pământului şi disprețuieşti ajutorul altcuiva. Însă, într-o bună zi, îţi dai seama că fiinţa care te-a ajutat să ajungi cine eşti a plecat de lângă tine, şi atunci te căieşti zadarnic că ai fost nerecunoscător. Poate că lucrurile nu pot sta altfel, dar e tare greu de acceptat. Imposibilitatea de a-ţi putea retrăi trecutul, îndreptându-ţi greşelile, este una dintre neputinţele cele mai groaznice ale condiţiei umane. Viaţa ar fi mai suportabilă dacă ni s-ar da o a doua şansă.

În cele şase luni pe care le-am petrecut la Washington, în casa familiei Tucker, eu n-aveam poftă de mâncare şi slăbeam întruna. Nu mă adaptam la alimentaţia şi la orarul americanilor, şi mama ta, care-mi ştia temerile, îmi muta la răstimpuri nasturele de la gulerul cămăşii ca să nu bag de seamă. O să ţi se pară caraghios, însă la clinică nu reuşeam să-mi scot din cap amintirea asta. Cum de n-am apreciat atunci grija ei? Când se întâmplă asemenea lucruri, nu le dai importanţă, le consideri normale. Ba chiar ţi se pare ridicol să le recunoşti de faţă cu cei apropiaţi. Dar într-o zi ea nu mai este, nu mai e cu putinţă să-i mulţumeşti că ţi-a strâmtat gulerul cămăşii, şi, dintr-odată, grija ei nu-ţi mai pare superfluă, ci dimpotrivă, ceva important. În viaţă ai realizat câte ceva, însă ai eşuat în ceea ce este esenţial, cu alte cuvinte, eşti un ratat. Ideea asta te deprimă, şi atunci cauţi cu înfrigurare un leac ca să poţi înfrunta cu demnitate viitorul.

Mai e un subiect care, cu câteva luni în urmă, îmi părea un joc, dar acum îmi dau seama că nu era un joc. În unele după-amiezi, după masa de prânz, ea mă privea ţintă câteva clipe, şi apoi mă întreba: „Te-ai recăsători dacă eu aş muri?" Supuneam întrebarea creierului meu amorţit, şi răspundeam fără nici un interes: „Nu, cu siguranţă nu. Dar adăugam, puţin tulburat: Nu trebuie să ne jucăm cu lucrurile astea". Căpşorul ei se mişca, dezaprobând: „Nu-i vorba

despre un joc. Ştiu că o să mor înaintea ta". Acest început de discuţie părea cenuşiu, puţin melodramatic. Eu tăceam, dar cuvintele ei îmi lăsau în suflet o urmă ca de scrum. Jocul propriu-zis începea mai târziu: evaluarea candidatelor. „Luisa Aranda ţi-ar ordona hârtiile la zi. E posibil, dar cine se vâră apoi în pat cu Luisa Aranda?" Mama ta râdea. „Maite Noriega ar face-o mult mai bine. Crezi oare că s-ar mulţumi cu tine?" Izbucnea iar în râs. „Rămâne de văzut. Eşti un amant acceptabil, dar nu chiar fără seamăn pe lume." Înşira mai departe numele candidatelor, şi ce avea una din plin îi lipsea celeilalte. Eu o întrebam: „Să nu fie oare nici una care să întrunească virtuţile tuturor?" Scânteia maliţioasă din ochii ei strălucea şi mai tare. „Nu-i uşor." Pe vremea aceea, credeam că începuse discuţia ca s-o măgulesc, şi-i spuneam: „Tu eşti un fenomen; nu-i cu putinţă să se repete". Se mândrea să ştie că era greu să-i găsesc o înlocuitoare, însă adăuga: „Trebuie să te gândeşti la asta; tu n-ai putea trăi fără o femeie alături". Se referea la trup sau la spirit? În vocea ei se ghicea o invitaţie voalată. Încerca să mă ademenească. O făcea mereu, şi veşnic cu extremă delicateţe. Era, inevitabil, sfârşitul jocului.

Dar vara trecută, puţin după ce s-au manifestat primele simptome, am observat două lucruri: că în timpul jocului începea să se arate oarecum nerăbdătoare şi că jocul nu mai avea sfârşit (acum trebuia

să rezolve o treabă urgentă). „Cea mai mare dintre surorile Villena, Inés, ar fi o companie plăcută", mi-a zis într-o seară. Eu am luat-o în glumă: „O prefer pe cealaltă". „Dar cealaltă e măritată!" „Să nu crezi că e o piedică de neînvins." Se însufleţea văzând că nu mă opun categoric. În cursul verii, a revenit adesea la subiectul ăsta fără să ajungem la o înţelegere. Gus, bolnav de hepatită, ne întrerupea de obicei discuţiile, strigându-ne. Îl enerva că noi, cei sănătoşi, stăteam de vorbă în tihnă în salon, pe când el, bolnav, zăcea în pat. Protesta, ţipa, şi ea se ducea să se ocupe de el. Era greu să ai o discuţie între patru ochi într-o casă cu atâta lume. Gustavo, îl ştii doar, a fost întotdeauna un bolnav greu de suportat. Odihna îl făcea să-şi piardă răbdarea, şi, ca să-l ajute să suporte totul mai uşor, mama ta îl scotea la plimbare cu maşina şi-l învăţa să conducă pe drumurile de ţară, deşi era doar un copil. Schimbând vitezele, dând înapoi, făcând manevre, uita de necaz. Gus era un copil original, diferit. De când avea un an, s-a împotrivit ca, din motive de sănătate, să-i fie agresat trupul. Să i se plombeze o măsea ori să i se facă o injecţie i se păreau agresiuni brutale, pe care o fiinţă civilizată n-avea de ce să le accepte. Când cu hepatita, nu voia să i se ia sânge pentru analizele necesare spre a cunoaşte evoluţia bolii, însă mama ta, care a citit în prealabil două cărţi despre cum să-ţi

controlezi mintea, l-a convins, în cele din urmă, să accepte verificarea periodică a transaminazelor.

Această atitudine plină de răbdare faţă de bolnavi adopta forme autoritare când era vorba despre bătrâni. În relaţiile cu ei, n-a încercat niciodată să fie prea blândă. Primitivo Lasquetti simplifica fără cruţare vorbind despre abnegaţia ei: „Pe Ana, spunea, o distrează bătrânii." Dar cum să-i interpretezi purtarea ca o simplă distracţie? Tu n-ai apucat să-i cunoşti pe soţii López Manrique, doi bătrâni pitoreşti, el bolnav, ea având optzeci şi patru de ani şi fractură de şold. Lázaro López Manrique avea renumele de om care atrage ghinioane. Proaspăt căsătorit, la Orihuela, pe când însoţea echipa de fotbal al cărei preşedinte era, racheta care anunţa începutul turneului i-a nimerit într-un ochi, lăsându-l chior. Despre ghinionistul López Manrique circulau o grămadă de anecdote, unele adevărate, altele scornite. Povestea cu racheta era însă certă, căci de la călătoria aceea faimoasă a rămas fără ochiul stâng, iar mai târziu şi-a pus unul de sticlă (un ochi impertinent şi obsedant). Pe mine, fatalist prin vocaţie, vizitele ei la soţii López Manrique mă nelinişteau, îi tot recomandam să fie prudentă şi să le scurteze, dar nu mă lua în seamă: îi ducea la doctor, îi aproviziona ca să poată supravieţui, stătea cu ei la taifas şi-şi petrecea o după-amiază pe săptămână jucând acolo cărţi. Dar, în ziua în care a murit Lázaro, când s-a

dus să telefoneze la pompele funebre, a căzut candelabrul din salon tocmai când să treacă ea şi a fost cât pe ce s-o strivească. A fost ultima glumă a lui Lázaro pe lumea asta.

Alt protejat al ei era García Elvira, pictorul. Pe acesta l-ai cunoscut. Avusese succes în Franţa, însă, în timpul ocupaţiei germane, l-a pictat pe mareşalul Petain cu cunună de lauri, iar francezii nu l-au iertat niciodată pentru asta. S-a întors în Spania, în oraşul unde se născuse, căsătorit cu o pariziancă elegantă, Michèle, care a schimbat bulevardul Saint Germain cu o căsuţă de provincie din Spania fără prea multe nazuri. O femeie curajoasă. Niciodată nu s-a plâns de exilul ei, nici de temperamentul soţului. Glastrele de flori, paradele cadeţilor şi arhitectura în stil romanic a provinciei îi erau de-ajuns. Ea şi mama ta se întâlneau adesea; se înţelegeau bine. Dar într-o zi, pe neaşteptate, au găsit-o în zori moartă în pat. O lăsase inima. Ajungând la ei acasă, am dat de García Elvira furibund. Pe dosul câtorva tablouri, ea pusese o etichetă pe care scria: „În caz că mor, să fie dat Anei". Un testament original pe care García Elvira nu l-a respectat. Se născuse pentru a fi prinţesă, protesta. I-a dăruit mamei tale o lampă franţuzească din secolul al XVIII-lea, drept amintire, a ars etichetele în bucătărie şi a spus că se simţea foarte singur, că la optzeci şi şase de ani nu se putea descurca şi avea nevoie de o femeie care să se ocupe

de el. Mama ta i-a recomandat câteva cămine foarte primitoare, dar el i-a răspuns că azilurile de bătrâni, primitoare sau nu, erau *cavouri,* iar el, când vorbea despre o femeie care să se ocupe de el, se referea în mod concret la pat. De atunci, mama ta îl însoţea sâmbetele la cazinou şi-i prezenta văduve care arătau mai mult sau mai puţin bine, dar el nu s-a declarat niciodată satisfăcut. „Asta-i din cale afară de grasă. Pentru numele lui Dumnezeu, Ana, e o babornită! În realitate, tu eşti cea care îmi placi. De ce să nu-i tragem clapa bărbatului tău şi să vii la Paris cu mine?" Mama ta îi răspundea: „Lasă-mi timp de gândire". În perioada aceea i-a făcut el faimosul portret îmbrăcată în roşu, cu colierul de perle în două şiraguri şi cu mănuşi până la cot. Rochia, cu guler rotund şi fără mâneci, a fost concepută special de el. N-am fost dezamăgit în marea mea curiozitate de a vedea cum va rezolva fondul tabloului: pur şi simplu l-a eludat, nu există fond; o singură pată cenuşie-albăstruie, foarte închisă, în contrast cu roşul rochiei, mai estompat în părţi. Când l-a văzut, César Varelli a spus: „Un tip care-i în stare să obţină aceste nuanţe de gri e un mare pictor". Auzindu-l, m-a copleşit o gelozie absurdă, o iritare pe care n-o mai simţisem din tinereţe. Am hărţuit-o cu întrebări pe mama ta: Ce-i spunea García Elvira în vreme ce o picta? Îi bătea poate apropouri? Ea mă privea făcând ochii mari, uimită. „Nicolás, pentru Dumnezeu, am

aproape cincizeci de ani!" Dar pentru mine nu avea vârsta asta. O vedeam cum era în tablou, frumoasă, plină de grație, dezinvoltă, cu perlele la gât, cu brațele bronzate, atât de senzuale. „M-am prins, spuse ea pe neașteptate, ce se întâmplă cu tine e că ești gelos pe tablou." Și eu credeam că era adevărat, dar nu mi-am dat seama până într-o zi, când i l-a cerut ca să-l expună la Madrid. M-a umilit că n-a vorbit cu mine, însă a avut măcar delicatețea să nu dezvăluie în programele de sală cine era protagonista. *Doamnă în roșu pe fundal cenușiu*, a scris simplu, și a fost succesul expoziției. Atunci m-am simțit cu adevărat gelos din pricina tabloului, pentru că n-am știut să-l picteaz eu, pentru că *altul* izbutise să o redea în toată splendoarea ei. Maestrul se întorsese pe meleagurile natale ca să-mi picteze nevasta și, astfel, să mă umilească. M-am simțit pe cât de neputincios față de el, pe atât de întristat față de ea. Faptul că un străin intrase în casa mea relizând ceea ce eu n-am fost în stare, cu modelul alături, mă înjosea. Însă nu voiam nici în ruptul capului s-o recunosc. „Gelos din pricina tabloului? Crezi poate că tabloul e bun?" Ea a evitat să-și spună părerea, cu toate că a ei mă interesa cel mai mult. „Lui César Varelli și lui Primo le-a plăcut", zise. Asta a fost culmea; bomboana de pe colivă. Și m-a lăsat singur, chinuit nici nu știu prea bine dacă de invidie, de gelozie sau de neputință.

Cum era de așteptat, bătrânul García Elvira n-a putut supraviețui. N-a găsit alt suflet milostiv dispus să-i asculte plicticoasele confidențe despre exigențele lui sexuale la nouăzeci de ani. Când am aflat că a căzut la pat, am chemat o ambulanță, l-am dus la un spital și, împreună cu sora ta Alicia, l-am vegheat toată noaptea. Era galben la față din cauza icterului, puțin umflat, și a murit în zori, cu mâna surorii tale în ale lui, imaginându-și, poate, că mama ta era cea care-i veghea agonia. Se stinse atât de ușor, că oroarea pe care mi-o inspira moartea fizică a devenit de atunci relativă.

Niciodată n-au lipsit din viața mamei tale bătrânii aceștia nebuni, singuratici: bunica ta, tatăl meu, Tirso Urueña... Toți erau oameni în vârstă, nerecuperabili, asaltați prin surprindere de lipsa de solidaritate a vieții moderne. Se simțeau pierduți în vâltoarea de lumini și zgomote, și se crea impresia că ea, ca o zână bună, îi lua de mână, unul câte unul, spre a-i trece de partea cealaltă. Însă asta, departe de a-i umaniza, îi degrada, și, conștienți de compasiunea pe care le-o arăta, abuzau de ea, își inventau dureri sau nevoi ca s-o rețină lângă ei, puneau încetul cu încetul stăpânire pe ea. Nu-ți ascund că și eu, fără să-mi dau seama, luam parte la acest act de acaparare. De fapt, toți ai casei consideram că aveam dreptul să profităm de ea, nimeni nu renunța la pretențiile sale. Și în afara casei se întâmpla la fel. Se ocupa de toți, cu aceeași

atenție; și de vârstnici, cu mofturile lor, și de adolescenți, cu intimitățile lor echivoce. Nu-și drămuia devotamentul. Uneori, se crea impresia că noi toți o vlăguiam. În unele nopți, o vedeam prăbușindu-se în pat, lăsând să-i cadă cartea pe care începuse s-o citească fără să termine o pagină și adormind cu lumina în ochi. „De ani de zile nu mai dorm; îmi pierd doar cunoștința", îmi zicea în glumă câteodată.

Vizitele la închisoare nu păreau s-o afecteze. Eu cred că, dacă venea să vă vadă cu bucurie, o făcea pentru că nu vă putea aduce altceva mai bun. Ce s-ar fi ales de tine dacă, în loc să-i vezi printre gratii zâmbetu-i cald, ai fi dat peste un gest patetic, de amărăciune sau de oboseală? Și ce încântare pentru tine când îți vorbea despre fetiță, despre gânguritul ei, despre nostimadele ei, despre primii pași șovăielnici! Veșnic îmi voi aduce aminte de ea așa cum stătea, în cea de pe urmă primăvară, în bătaia soarelui dimineții, în curtea mare cu ciment pe jos de la Carabanchel, în fața porții închisorii, printre sute de rude înnebunite, în capul rândului ce se făcea spre a ajunge în dreptul nenorocitului aceluia care ne striga pe rând numele: Ana, Nicolás, Alicia, Martín, Pablo, Basilio...! „Păi, suntem chiar noi", remarca amuzată. Și, unul în spatele celuilalt, treceam prin grilajul cu țepi, ne arătam pe furiș cărțile de identitate, precedați de zâmbetul ei ce părea să deschidă toate ușile, și, strângând rândurile,

cumnatul tău Basilio, om cu frica lui Dumnezeu, saluta deţinuţii din mijlocul sălii, dându-le bineţe tuturor.

Problema cea mai demoralizantă era procesul. Treceau săptămâni, luni, şi nu se auzea nimic despre judecată. Numărul deţinuţilor sporea de la o zi la alta. Tribunalul nu mai prididea, comentau prietenii din San Julio. Şi, într-adevăr, închisorile erau ticsite, dar nu se punea nici pe departe problema eliberării condiţionate. Îmi aminteam de cazul lui César Varelli: a stat douăsprezece luni închis pentru ca, în cele din urmă, să fie declarat nevinovat. Cine era răspunzător pentru samavolniciile astea? Totuşi, mi-era teamă de proces. Nicolás şi prietenii lui prevedeau condamnări foarte severe. Eu eram laş; preferam să las timpul să treacă, să nu se urnească nimic din loc, să fie dat totul uitării. N-aveam încredere, îndeosebi, în ce i se putea întâmpla lui Leo. Ea, în schimb, n-a aşteptat niciodată nimic de la justiţie. „Ana şi Leo vor ieşi din închisoare cu capul sus, printr-o amnistie politică", a susţinut întotdeauna. Credinţa ei că viaţa *acelui om* avea o marjă scurtă era cu fiecare zi mai trainică. Şi, parcă răspunzând prevederilor ei, pe atunci era deja bolnav. Însă, chiar dacă nu era etern, omul acela lăsa impresia că este; îşi revenea mereu, ştiinţa nu-l lăsa să moară, îi prevenea recidivele, le înlătura şi apoi îl trimitea să se odihnească la mare sau la munte. Nu era prea limpede

dacă boala de care suferea pe atunci avea să fie ultima. Totuşi, ea a avut dreptate, vezi bine: nu un judecător, ci însuşi guvernul v-a dat drumul, prin hotărâre unanimă.

Singurele indispoziţii ale fetiţei în lunile cât a stat la noi au fost pricinuite de lipsa bunicii. Era ceva ciudat, fiindcă din prima clipă mama ta şi-a dat seama de împrejurările dificile în care se afla, şi a decis – a fost una dintre hotărârile ei rapide – să n-o răsfeţe prea tare, ca să nu ajungă o răzgâiată. Dar, cu toate că simula o anume distanţare, fetiţa îşi dădea seama că era bulgărele de aur al casei. Fiica ta are multă intuiţie şi zâmbeşte exact ca bunică-sa, cuceritor, cu vârful buzelor îndreptate uşurel în sus.

În prima seară când m-am întors singur, fetiţa mă privea fără să plângă, dar nu voia să se culce. Nu râdea, nu se juca, nu reuşeam să o distrăm cu nimic, se ţinea doar după mine pretutindeni şi mă privea. Intuia ceva, prima breşă în scurta ei viaţă. Alicia şi Juan, proaspăt căsătoriţi, au dus-o la ei în cameră, dar fetiţa a început să plângă. A dormit lângă mine, un somn agitat, şi, în lumina abajurului albastru, îşi ţinea căpşorul brunet întocmai ca ea atunci când, biruită de somn, lăsa să-i scape cartea pe care o citea şi închidea ochii.

Nu-i uşor să dau o descriere fie şi aproximativă a mamei tale, a feţei ei ascunse, acea faţetă pe care voi n-aţi cunoscut-o. Intervenea, desigur, farmecul

ei, dar şi intuiţia, capacitatea-i admirabilă de a crea atmosferă. Mi-amintesc acum turneul nostru în America, în urmă cu zece ani: orele de curs, discuţiile de la prânz, în bătaia soarelui de mai, clădirile în stil neoclasic, vastele campusuri verzi, recepţiile cu profesori în mare ţinută. Velázquez, Goya, Şcoala de la Madrid erau teme serioase, de bună seamă, dar relaţia noastră se termina aici. Era nevoie de cineva care să spargă gheaţa, să facă mai flexibilă inevitabila rigiditate academică. Ea a reuşit să desfiinţeze răceala aceea protocolară, şi nu mă întreba cum. Pur şi simplu a reuşit. Iar profesorii, distanţi din principiu, au ajuns până la urmă să-şi atârne sacoul de spătarul scaunelor, iar soţiile lor să bată din palme cu frenezie. La Universitatea Yale a mers chiar şi mai departe. A dansat în ritm de castaniete, ca la Paris, şi atmosfera s-a încins ceva de nedescris. Mi-aduc aminte că profesorul Curren, decanul, fără haină, în cămaşă cu bretele, a întrebat-o entuziasmat unde învăţase aşa ceva, şi ea a izbucnit în râs. „Asta nu înseamnă să ţii ritmul cu castanietele, domnule profesor, ci doar să scoţi sunete. Mă rog, e la fel de uşor ca atunci când fluieri *Dunărea albastră*."

Nu-şi aprecia talentul. I se întâmpla la fel cu cocteilurile, cu darul ei de a stăpâni tehnica festivă; nici de acesta nu era conştientă. Pentru ea, a schimba interlocutorul de cincizeci de ori într-o seară era

firesc. Ceva la fel de simplu ca a respira. Făcea faţă necunoscuţilor în toate ocaziile, cu o căldură atât de seducătoare, că fiecare rămânea cu iluzia că i se adresa aşa numai lui. Stăpânea fără greş arta aceea dificilă de a pleca de lângă cineva, fără a-l face să se simtă prost, şi a se duce să stea de vorbă cu altcineva. Stabilea legătura cu oamenii şi o întrerupea cu naturaleţe şi spirit sportiv, cu zâmbetul mereu pe buze, şi, la momentul când ne luam rămas-bun, toată lumea nu mai contenea cu laudele pentru cât era de afabilă. Eu îi invidiam capacitatea de a se acomoda, încercând chiar s-o imit, însă darul ei nu se transmitea. Tehnica de a conversa nu-mi era deloc la îndemână. Mă arătam stângaci, puneam în joc o condescendenţă anemică, prea pripită ca să fie sinceră. Şi în felul acesta se întâmpla adesea să-mi termin seara cu prima persoană care mă asaltase la venire, de obicei cea mai nesuferită din toată reuniunea. Încercările mele de a scăpa erau rareori încununate de succes, şi, dacă vreodată izbuteam s-o şterg, era cu riscul de a-mi lăsa interlocutorul cu fraza neterminată. De aici pornea şi nehotărârea mea. În toiul acestor şovăieli, apărea însă ea, triumfătoare, şi, la cererea altora, mă chema şi pe mine cu atâta graţie, că, de neînţeles, cel care mă sechestrase rămânea fermecat de ea şi stingherit de prezenţa mea. Cum îţi explici asta? Mi-aduc aminte că, într-o după-amiază, la Amherst College, mi-a dat

un sfat insolent, şi anume, că pe cei impertinenţi de la un cocteil se cuvenea să-i tratezi ca pe câinii neastâmpăraţi, cu o anume asprime prefăcută: să-i mângâi pe cap, să-i scarpini între sprâncene, dar să nu-i laşi cu nici un chip să sară cu labele pe tine.

Farmecul ei era atât de irezistibil, încât, la înmormântare, lumea plângea. Biserica era ticsită, şi numai hohotele întrerupeau tăcerea adâncă. Mi-aduc aminte de ziua aceea ca şi cum aş fi trăit-o în pielea altcuiva, dedublat. După o săptămână de tensiune, intuiam o realitate dramatică, însă *n-o simţeam* încă. Observam ce se petrecea în jurul meu, uimit. Vedeam un bărbat cu cravată maro cu dungi verzi, cu ochii înroşiţi; o femeie în vârstă, în doliu, cu batista în mână; două fete în lacrimi, care şuşoteau între ele. „De ce plângeau toţi *aceştia?*, mă întrebam. Cine erau? Cine să fie oare domnul cu cravata în dungi, femeia în vârstă, fetele care şuşoteau? I-or fi plătit vreodată autobuzul?" În consternarea aceea generală, mi-am zis că puterea de seducţie a mamei tale era copleşitoare, că talentul ei de a se face îndrăgită era atât de mare, că nu i se putea sustrage nici don Federico Corral, administratorul casei, pe care-l zăream stând în picioare, într-una din părţile laterale ale bisericii, cu capul înclinat melancolic pe piept.

Cel dintâi semn pe care l-a avut a fost o durere persistentă la umărul stâng. Ne-am dus la Oscar:

reumatism, artrită, artroză... Era tânără încă, dar pentru bolile astea nu există vârstă. Nu i-am dat importanţă. Adică eu n-am dat importanţă durerii, dar m-a îngrijorat uşoara depresie pe care i-o observasem, mai curând efortul pe care-l făcea instinctiv pentru a-şi reveni. Ne întorseserăm de puţină vreme de la Bruxelles şi totul mersese de minune. Vândusem jumătate din tablourile expoziţiei, şi criticile au fost favorabile. Ea, ca de obicei, aranjase pânzele, şi a fost mulţumită; nu s-a plâns. A treia zi însă după ce ne-am întors, când s-a trezit, durerea a luat-o prin surprindere. În afară de episodul cu astmul, nu-mi aminteam să fi fost bolnavă. La douăzeci şi cinci de ani, cu câteva luni după ce te-ai născut tu, a suferit nişte crize de astm de origine misterioasă, care n-o lăsau noaptea să doarmă. Îşi petrecea nopţile stând în capul oaselor în pat, citind. Nu le-a luat în serios; nu prea dădea atenţie trupului ei, cu excepţia dinţilor şi a siluetei. Medicii au scos din discuţie inima; au vorbit despre alergie. Precis că era alergie. Dar alergie la ce? Analizele obişnuite s-au dovedit inutile. Putea fi orice, şi nu era nimic; nu era nimic sigur şi nimic nu putea fi exclus. Nici nu părea ceva prea important, deşi, ori de câte ori suferea o criză, respiraţia ei devenea anevoioasă, şuierătoare, zbuciumată, parcă o împiedica ceva pe trahee. Ea îmi făcea semn cu capul să nu mă îngrijorez. Niciodată nu s-a simţit chiar rău de tot, la capătul puterilor.

Pe atunci, locuiam într-o casă în faţa parcului, iar în salon aveam un covor cu firele împletite, foarte greu de curăţat. Însă, în afară de mine, nimeni nu s-a gândit la parc, nici la covor. Într-o bună zi, crizele începură să se rărească de la sine; abia dacă mai avea una pe lună. Perioada aceea a coincis cu medalia de la Salonul de Toamnă, şi perspectivele de prosperitate materială pe care le presupunea ne-au îndemnat să ne mutăm. Cum am schimbat casa, cum au dispărut crizele de astm. N-a mai apărut nici cel mai mic semn. Pur şi simplu boala pierise. Oare polenul să fi fost cauza ori vreun copac din parc, vreo floare? Poate praful adunat în covor, pe care nu l-am mai luat în noua casă? N-am ştiut niciodată. Dar Oscar a pomenit de astm când s-a ivit problema cu umărul. Îl avea notat în fişa ei clinică, şi se putea presupune o legătură, chiar dacă timpul scurs de atunci pleda împotrivă. I-a prescris gimnastică, ultrasunete şi antireumatice. Mama ta auzise de sala de gimnastică a doctorului Salinas, pe malul râului, şi s-a dus plină de speranţă acolo. I-au fixat o oră criminală: 4 după-amiaza. Se ducea acolo, în toiul lunii iunie, şi se întorcea înfierbântată, deprimată. Obişnuia să se aşeze în balansoarul din salon, până când se mai răcorea. Pentru prima oară am văzut-o atunci, deşi pentru scurtă vreme, absentă, obsedată de ceva. În orice loc de pe lume unde existau vitrine, muzee, teatre sau monumente, adică lucruri frumoase de

admirat, mama ta era neobosită. Îşi putea începe ziua la nouă dimineaţa şi, după douăsprezece ore, era tot activă, gata să se ducă la vreun spectacol bun. Exerciţiul fizic nu i-a făcut bine la umăr. Durerea avea forme de manifestare ce nu păreau să aibă vreo legătură cu tratamentul. Poate că ea a intuit că durerea aceea insidioasă, fără o cauză cunoscută, putea fi începutul a ceva grav, dar n-a spus nimic. Detesta să dea veşti proaste. „Anei nu-i vorbiţi despre aşa ceva, e un fleac", ne-a rugat ea. Şi, când veneam să te vedem la închisoare, nu vorbeam despre suferinţa ei, de parcă n-ar fi existat. Subiectele erau cele de totdeauna: omul aproape etern, procesul care nu mai începea odată, limbajul rudimentar al fetiţei. În situaţia aceea, cu un tratament nesigur, am venit aici. Când se scula dimineaţa, obişnuia să facă seria de exerciţii indicate de doctorul Salinas, dar într-o zi a apărut cu braţul umflat. „Ia să vedem dacă n-o să mă umflu ca un balon", a fost comentariul ei hazliu. Era cam deprimată, dar voia să nu ne facem griji, iar viaţa casei să nu sufere din pricina ei. Totuşi, înrăutăţirea stării ei devenise evidentă şi, împotriva obiceiului pe care şi-l luase, de la jumătatea lui iulie n-a mai urcat în atelier să vadă dacă am avut *o dimineaţă cu folos*. Se arăta jovială, dar reţinută, căutând vreun pat sau vreun divan pe care să se aşeze ca să-şi tragă sufletul.

Noaptea însă mă întreba: „Lucrezi?" Eu răspundeam că da, dând din cap. „Mâine o să-ţi arăt ce pictez acum." O duceam cu vorba fiindcă ştiam că n-avea să urce. Eram în continuare lipsit de inspiraţie, ba chiar şi de capacitatea de a întinde culoarea pe o pânză; eram surprins că avusesem tot felul de idei cu câteva luni în urmă, şi începeam să cred că de data asta incapacitatea mea era definitivă. N-aveam decât un singur argument împotrivă: faptul că nu era prima oară când mă copleşea ideea de neputinţă. Atunci mă străduiam să prind curaj gândindu-mă că medalia de la Salonul de Toamnă, expoziţiile de la Paris şi Bruxelles, elogiile criticilor însemnau totuşi ceva. Şi că, dacă inspiraţia m-a ajutat într-o zi, nu existau motive obiective să nu mă mai ajute. O să-ţi spun chiar mai mult: ori de câte ori ea mă întreba: „Lucrezi?", mai curând din dorinţa ca eu să-mi imaginez că-mi urmărea îndeaproape activitatea decât din interes real (zilele acelea avea gândul la altceva), eu îmi ziceam că, mai târziu, când avea să se facă bine, va trebui să-i dezvălui adevărul, şi anume că pictorul care sălăşluise în fiinţa mea murise – că faptul că pictasem o mie de tablouri nu însemna că aş mai putea picta încă unul. Că aceasta era neîndurătoarea servitute a artistului.

Pe când ea se stingea, totul lâncezea în preajmă. Eforturile ei de a se stăpâni nu înşelau pe nimeni, erau de-a dreptul patetice. Atunci, în primele zile de

vară, mi-a venit în minte ideea că era vorba despre menopauză. Această nevinovată posibilitate a prins să se înfiripe în forul meu lăuntric. Mama ta suferea un chinuitor proces cauzat de menopauză şi nimic mai mult. În atelier, pe când mă războiam cu propria neputinţă, mi-o repetam de zeci de ori ca să mă conving. Cum de nu-mi trecuse prin cap înainte aşa ceva? Într-o zi, i-am dezvăluit şi ei cu un entuziasm exagerat, dar ea a zâmbit. „Sunt lucruri diferite", a spus. M-am înfuriat în sinea mea din pricina stângăciei de a-i fi expus astfel sugestia, stricând orice efect. Apoi m-am luat de ea: Ce ştia de medicină? Uneori, acest proces ajungea să stârnească instincte criminale la o femeie. Ba, mai mult chiar, în legislaţia din ţările civilizate, era considerat drept circumstanţă atenuantă în ce priveşte răspunderea penală. Ridicam glasul ca să i-o spun; înlocuiam argumentele prin strigăte, cum se întâmplă întotdeauna când nu eşti convins de ceea ce susţii. Ea mă privea, scânteia îi juca în adâncul ochilor castanii, şi eu îmi dădeam seama că avea aceeaşi expresie ca atunci când se uita la fetiţă, puţin îndepărtată şi neîncrezătore. „Cu tine vorbesc!" ţipam exasperat, însă ea continua să mă privească indulgent, iar trupul ei slab şi vlăguit zăcea pe sofa; dar, pentru că eu tot stăruiam, a ajuns să mă implore să-l iau pe Gustavo la câmp să conducă, fiindcă era ca un leu în cuşcă. Era limpede că n-o interesau conjecturile

mele; dorea, pur şi simplu, să stea singură, să scape de mine.

Îmi trece acum prin cap că n-o să am pe nimeni alături când o să mă cuprindă frica. Ce-o să se aleagă de mine când n-o să mai dau de privirea-i complice printre ochii ostili ai auditoriului? Cum să-mi încep conferinţa? Cum să mă feresc de hăituirea tentaculară de pe la cocteiluri? Cine va sări să mă scape? Voi mai avea curajul să mă urc într-un avion? Prima oară când am făcut-o, proaspăt căsătoriţi, pe ea a luat-o cu ameţeală. I s-a făcut rău la decolare, şi eu am fost fericit să am grijă de ea. După un timp, când avioanele cu elice au fost înlocuite de cele cu reacţie, am început să fac legătura între interiorul lor şi o sală de operaţii, să mă tem de atmosfera aceea artificială ce mă sufoca. Ea mă sfătuia: „Inspiră adânc şi dă aerul afară puţin câte puţin. Nu te-ai ameţit niciodată cu oxigen?" Încercam de zor, dar tensiunea nu ceda; nu reuşeam să mă stăpânesc. Atunci am descoperit eficacitatea alcoolului când era vorba despre o spaimă de neînvins. Nişte cupe de şampanie alungau frica, prefăceau avionul într-o maşinărie nevinovată precum căluşeii de bâlci. Însă trebuia să găseşti măsura, întocmai ca acum, când mă trezesc. Ştiu bine că, dacă beau doza exactă, o voi vedea acolo, lungită pe divanul acela, cu rochia roşie din tablou, atât de limpede că i-aş putea descrie expresia feţei şi amănuntele îmbrăcămintii. Şi, dacă nu-i

aici, o voi vedea prin lucarnă străbătând drumul cu pietriş şi, în curând, se iveşte în cadrul uşii, neclintită, cercetându-mă atent; puţin cam neajutorată, dar foarte atrăgătoare. În unele dimineţi n-o văd, o aud doar, o simt apropiindu-se prin spate, făcând să trosnească scândurile de stejar cum numai trecerea ei le putea face să trosnească. Atunci intuiesc că mă însoţeşte chiar dacă n-o văd. E limpede că sunt închipuiri pricinuite de alcool, dar mă ajută: nu mai pot trăi fără ele. Alcoolul n-a izbutit însă niciodată să şteargă impresia acelui sărut de gheaţă pe fruntea ei moartă, gâtul fragil ivindu-se de sub cearşaful care o învăluia ca un giulgiu. Fraţii şi unchii tăi veneau în spate, unul după altul, ca la închisoare, dar ea nu mai era acum în capul şirului, veselia ei lipsea. Şi, în vreme ce ei îşi luau rămas-bun, eu îmi muşcam buzele cu sălbăticie, fiindcă, deşi eram în stare să mă gândesc la ea adormită sau trează, râzând sau plângând, stând la taifas ori îngândurată, îmi era cu neputinţă să mi-o închipui rece, fără viaţă.

Pe la mijlocul verii, am invitat-o la o plimbare cu bicicleta. Niciodată nu fusese nevoie s-o îndemne cineva, însă în ultimele zile din iulie părea mai abătută. În după-amiaza aceea, la cotitura spre Pinsapo, a recunoscut că doar câmpia nu putea alina singură tristeţea, că trebuia să porţi bucuria în suflet pentru a te desfăta văzând-o. Cu toate acestea, se străduia să atingă cota obişnuită de optimism,

imaginând situaţii ce puteau fi mai rele. Alteori, avea porniri imprevizibile. Într-o seară, a îmbrăţişat-o pe Mar în salon cu o vehemenţă neobişnuită. „Era cât pe-aci să te pierd", i-a spus. Nopţi de-a rândul visa lucruri înfiorătoare: o visa pe Mar ciopârţită, fără mâini şi fără picioare. De fapt, nu ştia dacă visa ori îşi imagina înainte de a aţipi, dar aprindea lumina şi n-o mai stingea până nu se liniştea. În alte rânduri, o visa pe fetiţă, îmi spunea. Era obsedată din pricina thalidomidei. Câteodată, povestea că a fost gata să o ia pe când ne aflam la Paris, cu bursa din '64, afirmaţie fără temei, căci, deşi e cert că i s-a oferit, ea a refuzat, ca atâtea alte lucruri în acea situaţie. Fiind gravidă, era refractară la orice medicament. Considera sarcina drept ceva natural, chiar dacă nu voia să i se mai umfle şi altceva în afară de pântec. Detesta sarcinile acelea invadatoare ce puneau stăpânire până şi pe lobii urechilor, dar nu lua nimic ca să le evite; făcea exerciţii şi-şi reducea doza de sare. Asta era tot. Cred că asta ţi-a recomandat şi ţie când ai anunţat-o că aştepţi un copil. Aşadar, naşterea era un act fiziologic străin de farmacopee; medicamentele erau de prisos. Când venea sorocul, se năştea copilul, şi gata; fără să se accelereze sau să se întârzie momentul. Consecventă cu ideile ei, în noaptea când a născut-o pe sora ta Alicia, a refuzat să aştepte doctorul, cu toate rugăminţile moaşei. Când a sosit momentul, a adus

fetiţa pe lume fără să mai stea pe gânduri. Şi au rămas acolo amândouă, mama şi fiica, pe saltea, fetiţa scâncind, ea privind în tavan, zâmbind neantului. A fost ceva atât de minunat, că, văzând stupoarea moaşei, am luat un fir de aţă şi am legat cordonul ce le unea, care era gros şi albastru, dar nu m-am încumetat să-l tai. Evenimentele astea nu-i schimbau în nici un fel ritmul de viaţă. Mi-amintesc că, atunci când trebuia să se nască Pablo, a venit cu mine în călătorie. Nu-şi mai amintea de naşterea dinainte, a Aliciei. Verónica, mai prevăzătoare, o prevenea: „Şi dacă te apucă durerile acolo, la ţară?" Ea răspundea cu atâta hotărâre, că prietena ei bătea în retragere: „Mă opresc în primul sat şi nasc; să nu crezi că a aduce pe lume un copil e chiar aşa de greu". La douăzeci şi patru de ore de la întoarcerea noastră, s-a născut Pablo, cel mai dolofan dintre voi toţi. Verónica s-a apucat cu mâinile de cap. „Dumnezeule Doamne, e o adevărată minune că nu s-a născut în Franţa!" Ea glumea: „Ţi se pare atât de grav să ai un fiu francez?"

Când stăteau la taifas, după masa de prânz, îi depăna Paulei poveştile astea, spre a o familiariza cu naşterea iminentă a copilului acesteia. Martín era de acord: naşterea era un act natural, şi, în consecinţă, trebuia să-l separe de medicină. Paula abia dacă mânca sărat şi învăţa de zor să respire. Totul mergea bine, dar când, pe neaşteptate, într-o duminică seara

au început contracţiile, toţi ne-am cam pierdut capul. Durerile erau intense, dar mama ta n-a stat prea mult pe gânduri; a trimis vorbă doctorului din sat şi a organizat totul ca să se ocupe de ea chiar aici, acasă. N-au fost probleme; în patru ceasuri, copilul se născuse, şi, cu toate că era mare, şi mama lui firavă, a venit pe lume tot aşa precum făcuse Alicia cu douăzeci de ani în urmă. A fost poate unicul moment fericit, în toiul unei veri catastrofale.

Naşterea Paulei a fost, fără îndoială, ultimul act operativ al mamei tale din vara trecută. Din acea zi, a căzut într-un fel de inhibiţie. Abia dacă se mai ocupa de flori şi de copii. Într-o dimineaţă, după ce a stropit colţul cu margarete, a leşinat. A stat apoi întinsă în hamac până la ora prânzului. Când s-a trezit, a spus că se simte bine, dar, pe când mânca, un comentariu al lui Pablo i-a provocat un acces de râs, s-a înecat şi s-a înroşit la faţă, de am crezut cu toţii că se sufocă. S-a ridicat în picioare fără să poată vorbi. Îşi agita braţele cerând ajutor. Ne-am repezit cu toţii încercând s-o ajutăm. În cele din urmă i-a trecut, s-a liniştit. Alicia s-a speriat; era lividă. A spus că, până nu-şi revenea maică-sa, ea n-avea să se mărite. În cursul după-amiezii, nefiind în stare să mai suport îngrijorarea, am luat maşina şi am dus-o în oraş s-o vadă Oscar: durerile de la umăr o chinuiau mai departe, tot aşa braţul inflamat, febra... Pe deasupra, mai erau şi noutăţile cu leşinul şi cu

disfagia. Oscar a examinat-o amănunţit. Am dedus din discuţia lor că mama ta avea şi alte suferinţe de care nu îmi vorbise: moleşeală, afonie, o jenă în gât şi o durere intermitentă în piciorul drept. La fiecare nou simptom despre care vorbea, eu scrutam chipul grav al lui Oscar, privirea-i de demult, puţin şireată, de ţăran. Şi, când mama ta a adăugat că, uneori, fără nici un motiv, îi curgea sânge din nas, Oscar a vrut să ştie despre ciclu, care, după părerea ei, era normal. Dar el cerea tot mai multe amănunte. Văzându-i insistenţa, am simţit satisfacţia specifică profanului care anticipează un diagnostic: Oscar se gândea că era vorba despre menopauză!

În oraş era cald, o căldură uscată şi stătută, de asfalt moale, căldura aceea proprie verilor din Castilla. „Am nevoie de nişte analize pentru mâine", a spus Oscar şi mi-a întins trimiterea. Mai târziu, când am ajuns acasă, s-a întâmplat ceva curios. Când eu m-am dat jos din maşină, mama ta, care coborâse pe partea cealaltă, îi spunea călduros unui bărbat matur, care se îndepărta pe stradă fără să-şi întoarcă deloc capul: „Mulţumesc, mulţumesc mult. Aţi fost foarte amabil". Bărbatul, cu sacou deschis la culoare şi cu un umăr mai sus decât celălalt, se strecura buimac. „A fost foarte amabil", repetă mama ta, acum în ascensor. „Dar ce ţi-a spus?" am întrebat-o intrigat. Ea nu făcea decât să încuviinţeze. Era cu adevărat mişcată. „Când m-am dat jos din maşină, m-a privit,

a fluierat şi a zis: «Ce mai picioare!» Ce părere ai?" „Păi, e normal. Că ai picioare frumoase nu-i o descoperire." Atunci a făcut un comentariu scurt, la care m-am gândit apoi adesea. A spus doar atât: „Astăzi, da". De ce în ziua aceea era o descoperire că picioarele ei erau frumoase? Fiindcă avea patruzeci şi opt de ani? Sau poate din pricina bolii?

Stăteam în fotoliile noastre ca de obicei, cu televizorul dat încet; cu lumina strecurată printre jaluzele, fără perdele, în situaţia aceea de provizorat din cursul verii, moleşiţi de arşiţă. „De multă vreme nu mi-a spus cineva ceva atât de plăcut", a repetat iar mama ta. Plictiseala verii, seara înăbuşitoare, îngrijorarea pricinuită de boală... trecuse peste toate astea graţie complimentului unui tip oarecare. „Dar i-ai mulţumit cu prisosinţă", i-am spus ca să mă aflu în treabă. „Crezi că am exagerat?" m-a întrebat. O vedeam, brusc, nesigură, neîncrezătoare. M-am grăbit s-o liniştesc: „Poate că ai exagerat un pic, dar numai un pic". M-a privit contrariată. „Asta înseamnă că am întrecut măsura, de ce spui că nu?" Fără să ştiu cum, ne-am încurcat într-o discuţie nesuferită despre oportunitatea de a mulţumi pentru un compliment, iar eu m-am înfierbântat şi i-am spus că era inadmisibil să răspunzi la un compliment cu altul, şi ea mi-a replicat că nu făcuse decât să-i mulţumească, nu-i făcuse un compliment, iar eu am adăugat că a mulţumi *de două ori* şi că a-i spune

unui necunoscut că e *foarte amabil* e mai mult decât un compliment. De ce mi-am ieşit din fire în după-amiaza aceea? De ce? Ea trăia cu ideea că se prăbuşea, şi cuvintele acelui bărbat o reconfortaseră. De ce, atunci, am tratat-o cu asprimea dispreţuitoare pe care i-o arătam uneori pe vremea când era sănătoasă şi nu aveam nevoie de ea? În orice caz, supărarea mea a fost neîntemeiată. Ea n-a luat-o în seamă. Noaptea, când să mă duc la culcare, am surprins-o în faţa oglinzii mari de la dulap ridicându-şi fusta cu vârful degetelor, cu capul brunet într-o parte, contemplându-şi picioarele. Şi-a muşcat buza de jos şi a făcut un gest de încuviinţare. „Într-adevăr, încă te mai poţi uita la ele", a spus satisfăcută.

După două zile, Oscar ne-a dat o veste bună: analizele arătau o anemie provocată de lipsa de fier, care explica unele tulburări. I-a prescris medicamente pe bază de fier, odihnă la pat pe o saltea tare şi nişte corticoid. Starea mea de spirit schimbătoare s-a îmbunătăţit. Ea continua să facă tot felul de presupuneri. „Să dea Domnul să fie *numai* asta", spunea. De ce să dea Domnul? Oscar a spus-o clar. Voiam cu orice preţ ca ea să-l creadă. A doua zi, ne-am întors acasă. „Ce este?" Spaima se cuibărise în ochii Aliciei, în gesturile precipitate ale lui Martín, în tăcerea lui Nicolás. „Totul e sub control. O anemie din lipsă de fier", am spus. Ea îşi înălţa privirea şi dădea din cap. Alicia mi-a spus mai târziu că îi

mărturisise: „Nu vreau să-l dezamăgesc pe tatăl tău, dar Oscar nu s-a referit la anemie decât ca la o posibilitate".

După-amiază, m-am închis în atelier. Fredonam, fluieram cum n-o făcusem de multă vreme. Mi se părea că inaugurez o nouă eră. Am început un tablou, dar, după o jumătate de ceas, m-am împotmolit, am dat de patru ori violent cu pensula şi m-am oprit. Eram literalmente pustiit. Ce aveam eu nu se lecuia cu fier, era iremediabil. „Dacă ea o să se facă bine, de ce nu-mi iese nimic?" mă tot întrebam, descumpănit. Dar nedibăcia mâinii mele şi goliciunea minţii mi se păreau definitive. Eram atât de exasperat, că am aruncat pensulele şi tuburile cu culori direct pe pânză, am lovit de două ori cu piciorul şevaletul şi borcanele risipite pe jos şi m-am trântit, în culmea agitaţiei, pe divan. N-aveam aer, simţeam o greutate în piept. M-am gândit la infarct, însă furia era motivul acelei respiraţii anevoioase. „Asta trebuie să fie, mi-am zis; şi pe noi, artiştii, ne paşte menopauza."

Reacţia mea ulterioară a fost cea obişnuită în astfel de cazuri. În faţa neputinţei mele, m-am gândit că talentul mi se secătuise, că acesta era sfârşitul. În asemenea crize, decăderea mea nu se manifesta numai pe plan artistic, ci îmi afecta şi starea de spirit. Or, starea mea de spirit, o constatasem de atâtea ori, depindea de eficienţă: cu cât aveam randament mai

mare, cu atât eram mai binedispus, şi invers. Cu alte cuvinte, era în creştere sau în descreştere precum luna; însă în fazele de vârf, când pictam şi tabloul răspundea aşteptărilor mele, mă identificam într-atâta cu el, încât uitam cât era ceasul, unde mă aflam, ba chiar şi cine eram. În vreun rând, mi s-a întâmplat să nu-mi dau seama că existam, până se însera şi nu mai puteam distinge culorile. În astfel de cazuri, se producea un fel de trezire, clipeam incredul, coboram din nori. Rămâneam o clipă nemişcat. Aprindeam apoi lumina, mă frecam la ochi şi mă desfătam privindu-mi opera. O vedeam parcă pentru prima oară, ca şi când ar fi fost a altuia, de parcă s-ar afla într-o expoziţie în care tocmai am intrat. Nici n-aveam habar cum mă descurcasem cu dificultăţile pe care acum le vedeam rezolvate în tablou. Mă uimea propria-mi măiestrie. Mă simţeam atât de străin, că obişnuiam să spun despre aceste opere că fuseseră pictate de îngeri, că mâna mea nu slujise decât ca unealtă. Ea, înainte de a intra în atelier, iscodea prin uşa întredeschisă şi, dacă mă vedea în plină euforie, extaziat, se ducea jos şi lua masa cu copiii, fără să mă aştepte. Noaptea, când mă vedea apărând ca un somnambul, mă întreba: „S-au pogorât îngerii, nu-i aşa?" Eu încuviinţam. „Hai să vedem tabloul."

În epocile rodnice, nu-mi trecea prin minte să mă gândesc şi la perioade de ariditate; firesc era pentru

un pictor să lucreze neîncetat, aşa cum un profesor îşi ţine zilnic cursurile. Îmi închipuiam că şovăielile erau slăbiciuni trecătoare, că talentul ţâşnea constant, aşa cum curg apele unui râu, chiar dacă nu se vede. Însă, din senin, survenea o fază de sterilitate, şi dispoziţia mea sufletească se schimba. Eu eram un teren părăginit şi faptul că rodisem vreodată era un accident. O pală de inspiraţie nu te făcea artist. Artistul trebuia să fie voinţă, iar cel care crea fără voinţa de a crea era un simplu instrument al hazardului; un nepriceput. Uneori, o străfulgerare îmi lumina mintea, dar în ultima vreme totul era întunecat, mă mişcam la fel de orbeşte ca în ziua în care ne-am întors de la Oscar, convins că mama ta suferea de o anemie din lipsă de fier. Totuşi, în seara aceea m-am urcat în atelier sigur pe mine, crezând încă în crizele trecătoare, ba chiar îmi amintesc că fredonam ceva. Când mi-am dat seama însă că nu era aşa, că mintea mea era tot pustie, fără idei, forme ori culori, m-am înfuriat pe mine însumi şi pe viaţă. Apoi, trântit pe divan, am simţit că greutatea ce-mi apăsa pieptul a prins să cedeze; am luat două pastile de valium şi am adormit, cu certitudinea că geniul meu, dacă a existat vreodată, pierise.

A doua zi dimineaţă am venit la Madrid, să vă vedem. Marcelino Camacho[1] împărţise nişte jerseuri

[1] Secretar general al sindicatelor spaniole (Comisiones Obreras), între 1976–1987 (n.tr.)

de la sindicalistele franceze pentru tovarăşii lor arestaţi, dar lui Leo nu i-a revenit nimic. Erau nişte jerseuri deschise în faţă, împletite din fire în diverse culori, cu guler şi fermoar, care, în onoarea celui care le distribuise, au fost botezate *marcelinas*. M-a supărat că Leo fusese omis de la împărţeală, căci, dacă era acum arestat, era pentru cauza tuturor. Îl arestaseră pentru că se împotrivise Procesului 1001, pentru că apărase autonomia sindicală. Adevărul e că în acele zile eu eram foarte impresionabil; îmi pierdeam răbdarea din orice. Bărbatul tău avea o grămadă de haine groase, putea traversa Polul Nord. Ce importanţă avea atunci un jerseu? Pur şi simplu însemna o satisfacţie morală; în acele momente, eu apreciam gesturile. Mă surprindeam plin de suspiciune. Tu ştiai deja că mama ta era bolnavă, şi mă grăbeam să-ţi comunic ultimele noutăţi. Îmi imaginam copilăreşte că, spunându-ţi treaba cu anemia, problema era rezolvată, căci ştiinţa, îmi ziceam, nu poate da înapoi. Ţi-o aminteşti la vorbitor în acea dimineaţă înăbuşitoare, îmbujorată, cu buzele crăpate, vlăguită, încercând să se stăpânească. Mi-ai spus în şoaptă: „Eşti sigur că-i doar anemie?" Mi s-a făcut milă de tine. „Stai linştită, Oscar a spus aşa."

Întoarcerea a fost dificilă. I s-a urcat temperatura, i-a sporit oboseala. După câteva zile de tratament, şi-a revenit puţin, a fost ca o scânteie de speranţă; se simţea mai puţin istovită. În schimb, umărul îi era

înghețat, înțepenit: „Parcă aș avea cioburi de gheață la încheietură", spunea. Nu-și lua ochii de la ea. După câteva zile, a observat că nu mai vedea bine cu ochiul stâng și îi slăbea auzul pe aceeași parte. M-a alarmat. M-am repezit să dau telefoane, dar n-am putut vorbi cu Oscar: liniile erau suprasolicitate. A început să aibă insomnii. Nu era vorba că dormea prost, nu dormea absolut deloc. Se scula, se plimba prin casă, se culca din nou. S-a mutat în altă cameră, ca să fie singură și să nu mă deranjeze. În zori, ațipea pe sofaua din salon, dar, îndată ce se scula careva și făcea să trosnească parchetul, se trezea iar. În cele din urmă, am reușit să telefonez la cabinetul lui Oscar. Nu era acolo. Plecase pentru câteva zile să se odihnească în nord, în Asturias, fără să lase o adresă, fără să facă vreo rezervare la un hotel, ca într-un fel de aventură. Știi că lui Oscar îi plac chestiile astea. Să se ducă în Alpi cu o rulotă atașată la mașină sau să petreacă o săptămână la Picos de Europa, într-un cort. Pentru el, viața în aer liber e mai presus de orice. La urma urmelor, s-a născut la țară, unde s-a bucurat de o copilărie fericită. Dar, când mi s-a spus că lipsea, m-am simțit neajutorat. „Se va întoarce curând", a adăugat asistenta.

Deși nu obișnuia s-o facă, a doua zi dimineață mama ta a venit după mine în atelier, unde mă războiam în zadar cu o pânză albă. „Știu acum ce

am", mi-a spus cu un entuziasm plin de ingenuitate. Am privit-o ca pe o ciudăţenie, precaut. „Măseaua, a adăugat. Măseaua pentru care am fost la dentist în mai; plomba apasă pe nerv şi face ca partea stângă a limbii să-şi piardă sensibilitatea." Era prima oară când îmi vorbea despre limbă şi, dându-şi seama, m-a lămurit că, de când ne întorseserăm de la Madrid, nu-şi mai simţea partea stângă a limbii, parcă îi amorţise de tot. „Nimic din ce mănânc nu mai are gust; nu disting ceva acru de ceva dulce." I-am spus atunci lui Oscar îndată ce a s-a înapoiat. „Veniţi aici", mi-a zis. „Mâine? De ce nu acum, după-amiază?" Nici măcar nu s-a mai uitat la ea. Avea două scrisori pe care mi le-a înmânat: una pentru Edmundo Carcedo, oftalmologul, iar cealaltă pentru Alberto Román, orelistul.

Edmundo Carcedo a supus-o unui examen meticulos. Nu vedea bine cu ochiul stâng. Îşi pierduse cam douăzeci la sută din vedere. Edmundo încerca să îndulcească diagnosticul îmblânzindu-şi trăsăturile feţei sale pătrate. „Diminuare a reflexului cornean; trebuie să i se examineze cât mai curând auzul." Nu voia să anticipeze, se străduia doar să-şi rotunjească chipul, să atenueze dramatismul. Alberto Román, orelistul, confirmă pierderea auzului. Însă nu era ca Edmundo, mai curând contrarul acestuia. Nu încerca să facă mai trandafirie realitatea, îşi expunea descoperirile, una după alta, cu severitate.

Acţiona mai întâi ca un om de ştiinţă, şi apoi ca un medic. Adăuga o informaţie după alta la rece, ca un cercetător care ar putea ajunge la o nouă descoperire pentru a ajuta la rezolvarea problemei. Ne-am petrecut dimineaţa în cabinetul lui. Mama ta se lăsa, supusă, pe mâinile lui. A fost un moment când doctorul a mormăit printre dinţi: „Există o presiune asupra nervului acustic", la care ea a reacţionat rapid: „Plomba!" Doctorul Román a dat din cap în semn că nu (e unul dintre acei oameni aspri pentru care viaţa nu-i o glumă, şi ar fi paradoxal să râdă văzând-o ameninţată). „Doamnă, spuse, mi-e tare teamă că plomba de la o măsea n-are nimic de-a face cu acest caz."

A doua zi, Oscar mi-a citit diagnosticul: „Proces expansiv al unghiului extrem cerebelar partea stângă. E nevoie de o explorare endocraniană mai exactă". Am rămas cu ochii la el, de parcă s-ar fi exprimat în chineză. Vocea i s-a catifelat ca atunci când vorbeşte despre mersul la ţară, despre excursiile în aer liber. „Indică posibilitatea unei tumori", a spus cu blândeţe. „O tumoare? La cap?" A dat din cap afirmativ. Mi s-a făcut părul măciucă auzind cuvintele acelea care însemnau ceva iremediabil. Tumoarea era acum motivul spaimei mele, şi spaima în sine nu-mi putea da antidotul. Oscar se juca uşor cu obiectele de pe birou, aranjate în ordine, cu siguranţă cadouri de la pacienţi. Se grăbi să adauge cuvintele

dătătoare de speranţă: „Tumorile în zona asta sunt de obicei benigne". Mă prăbuşisem atât de adânc, că orice alt raţionament, orice gest, cât de mic, aveau să mă scoată obligatoriu la suprafaţă. Nu era cu putinţă să mă scufund şi mai mult. „E operabilă?" am întrebat aproape fără glas. „Da, bineînţeles, astăzi aşa ceva se operează cu succes de cele mai multe ori." A făcut o pauză şi s-a ridicat, vrând parcă să-mi arate că în viitor n-o să mai depindem de el. „Acum trebuie găsit de urgenţă neurologul potrivit."

Când mama ta mi-a deschis uşa, n-am îndrăznit s-o privesc în ochi. Eram buimăcit, şi m-am îndreptat direct spre bibliotecă. „Ce cauţi?" Venea în spatele meu, însă eu tăceam. Ştiam că, îndată ce mă va privi în ochi, va descoperi totul (vedea dincolo de ochi, dincolo de cuvinte, îndeosebi de ale mele, atât de străvezii). Hotărâsem să nu-i dezvălui adevărul până mâine, la lumina zilei, însă ea, conştientă de efortul meu de a o evita, s-a îndurat de mine. Ca de obicei, slăbiciunea mea a învins până la urmă. Aşa încât, atunci când m-am îndepărtat de rafturile cu cărţi şi ne-am privit în faţă, i-am spus totul. Răspunsul ei m-a uimit. „Astăzi, chestiile astea se rezolvă, a spus. În cel mai rău caz, am fost fericită patruzeci şi opt de ani; sunt unii care nu reuşesc să fie nici patruzeci şi opt de ore din întreaga lor viaţă."

A doua zi, i-am anunţat pe fraţii tăi să se întoarcă. Vacanţa de vară se terminase. Oscar ni l-a recomandat

pe doctorul Gil, din Madrid; un bărbat palid, modest, foarte eficace: un ochi clinic expert. Totuşi, casa lui – cu mobilier prea masiv, cu cărţi legate şi cu tablouri de proastă calitate – mi-a produs o impresie neplăcută. A chestionat-o îndelung pe mama ta. Apoi s-au jucat prosteşte, eu fiind spectator. Îi arunca o mingiuţă albă, pe care ea trebuia s-o prindă din zbor, când cu o mână, când cu alta. Îi cerea să-şi apuce urechea dreaptă cu mâna stângă, şi invers; să-şi atingă vârful nasului. Imediat, o punea să meargă drept, cu un călcâi de la un pantof lipit de vârful celuilalt, păstrându-şi echilibrul, cum făceam în copilărie când ne alegeam pe grupuri. Era tulburătoare silinţa mamei tale, grija ei, voinţa de a face totul bine, ca o şcolăriţă ascultătoare. Uneori îşi pierdea echilibrul sau îi scăpa migea. Şi atunci îmi zâmbea. „Ce neîndemânatică mai sunt!" Se scuza îndată faţă de doctor: „N-am fost niciodată o bună jucătoare la nimic, dar asta-i atât de simplu!" Doctorul Gil avea delicateţea să se prefacă atunci că nu aude. O apuca uşurel de o încheietură ca s-o facă se se întoarcă sau îi punea mâinile pe umeri ca să stea nemişcată. Strădania doctorului, felul lui de a se purta cu ea, cu mare grijă, arătau că era deja atras de magnetismul ei. Lucru de înţeles. Părea atât de neajutorată şi de mândră în acelaşi timp, adâncită în jocurile acelea de circ! A survenit un moment când, pentru a doua oară, a încercat să-şi atingă vârful

nasului cu arătătorul mâinii stângi, dar şi l-a dus la ochiul drept, o deviere de neînţeles: „Doamne Dumnezeule", spuse descumpănită, clipind. Însă doctorul a prins-o de mână, a luat un ac lung şi a inventat un alt fel de joc: „Scoateţi limba şi închideţi ochii". Nu i-a lăsat timp se se necăjească din pricina eşecului. „Spuneţi-mi când simţiţi înţepătura." A început să-i cerceteze faţa, mai întâi obrazul drept, şi ea a simţit instantaneu înţepătura, apoi cel stâng, apoi partea dintre nas şi gură, colţul buzei, limba. Începea să şovăie. „Nu ştiu, nu sunt sigură", spunea. Apoi în jurul bărbiei, în stânga gurii; nimic. Zâmbea cu ochii închişi, în aşteptare. Brusc, doctorul înţepă iar, de două ori, în partea dreaptă a gurii. „Acum da!", exclamă triumfătoare, dând puţin capul pe spate. Acul reveni la partea stângă, colţul gurii, deasupra buzei, aripioara nasului. Ea zâmbea din nou. Doctorul imprima acum acului nişte mişcări iuţi, ce formau mici cratere în piele, dar ea continua să stea nemişcată, zâmbind; îşi închipuia poate că jocul acesta era şi mai prostesc decât cel dinainte. Doctorul insista, explorând zona insensibilă cu o anume violenţă, fără a obţine vreun răspuns. Pe neaşteptate, a ridicat acul şi s-a aşezat la masă. „Bine", a spus. Ea a deschis ochii şi m-a privit stăruitor, parcă întrebându-mă: „Cum m-am descurcat?" Doctorul nota ceva într-o agendă şi, în cele din urmă, şi-a ridicat capul şi s-a uitat o clipă scrutător la ea, cu ochii lui

mici şi migdalaţi. „S-ar putea să fie nevoie de o intervenţie chirurgicală", a zis. Şi, cu toate că ea îl asculta impasibilă, fără să-i tresară un muşchi pe faţă, a adăugat: „Nu vă faceţi griji; astăzi, chestiunile astea se rezolvă cu succes în sala de operaţie". Simţeam un nod în gât şi, în vreme ce coboram scările, n-am putut scoate o vorbă. La primul palier, ea s-a oprit şi a comentat pe un ton ironic: „Ca medic o fi o somitate, dar casa lui parcă e făcută de duşmani".

Ideile ei despre frumos şi urât erau categorice. Avea o predispoziţie împotriva a tot ceea ce era aranjat, strident, pretenţios. În locuinţe, o dezorienta tendinţa spre masiv, aglomerarea. Iubea spaţiile libere, mobilele neacoperite, luciul spartan al unei mese din lemn de nuc. În schimb, detesta vitrinele, etalarea, bibelourile, cărţile legate în piele, tablourile prea înalte. În natură, admira nu ordinea firească, ci dezordinea: haosul intens al unei nopţi înstelate sau desimea de nepătruns a codrului. În natură, erau de prisos împărţirea în pătrate, linia dreaptă, măsura. Tot aşa cum erau de prisos imitaţiile: parcul simulând o pădure. Ideea pe care o avea despre lumea vegetală era foarte severă: trebuia să existe, dar străină de orice domesticire. O mişca frumuseţea unui răzor de flori de acelaşi fel în colţul cel mai neînsemnat şi mai surprinzător al unei grădini şi, dimpotrivă, detesta rondurile aranjate, straturile

fastuoase, amestecul exagerat de plante. Acest vălmăşag îi lăsa o impresie neplăcută, întocmai ca o floare în glastră sau ca o pasăre în colivie. Pentru ea, florile erau întruchiparea spontaneităţii, a libertăţii, a tot ce poate fi contrar organizării. Şi tot ce presupunea o constrângere a libertăţii lor printr-o aranjare geometrică însemna, în ochii ei, o denaturare. Părerile ei, pe care nu şi le ascundea, îi scandalizau pe esteţii de la oraş, dar nimeni nu le nesocotea. Păţania cu César Varelli o dovedeşte. César a venit de la Paris, consternat de moartea ei, şi nu i-a trecut prin minte să-şi arate mai grăitor durerea decât depunând pe mormânt o coroană de garoafe roşii. Însă, întorcându-se la Madrid, a început să se simtă stingherit. Cunoştea aversiunea mamei tale de a disciplina florile, de a face aranjamente cu ele şi, deşi a tot încercat să-şi scoată ideea din cap, a ajuns a să nu mai suporte părerea de rău şi, în cele din urmă, a făcut cale întoarsă ca să dreagă lucrurile, însă se întunecase, şi a găsit cimitirul închis. Atunci, în ciuda corpolenţei, a sărit gardul, a căutat mormântul şi şi-a îndreptat greşeala: a smuls garoafele din coroană şi le-a împrăştiat pe lespede. Ploaia aceea de garoafe roşii nu l-a entuziasmat, dar, cel puţin, distrusese simetria, rupsese schema. „M-am simţit eliberat", mi-a spus. Şi sunt sigur că Ana a fost împăcată.

Însă, cu toate că îi cunoşteam preferinţele, cuvintele pe care mi le-a spus pe scară, la doctorul Gil,

m-au luat prin surprindere. Era potrivit să emită astfel de judecăţi despre casă când viaţa ei era în joc? Mă privea cerându-mi parcă asentimentul, şi asta-mi sporea descumpănirea. (Deşi, în definitiv, poate că tocmai acea capacitate de a mă surprinde a fost ceea ce m-a fascinat la ea, ceea ce m-a făcut să rămân, de-a lungul anilor, îndrăgostit nebuneşte). Dar, odată ajunşi în stradă, mi s-a părut cel mai firesc din lume că s-a îndreptat entuziasmată spre o prăvălie de lux şi a cumpărat o faţă de masă pentru Alicia. „Cu atâtea lucruri pe cap, am neglijat-o de tot pe biata mea fată", a zis.

Oscar a confirmat după două zile diagnosticul. Era vorba despre o tumoare, probabil un neurinom, şi era necesar să i se facă o nouă investigaţie, de data asta destul de neplăcută: o pneumoencefalografie. Mă simţeam ameţit, ca un boxer între corzi, şi Oscar m-a văzut atât de buimac, că s-a simţit obligat să mă lămurească: „O investigaţie cu substanţă de contrast. Se insuflă aer în cap pentru a localiza tumoarea". L-am întrerupt, îngrozit. „Taci, nu mai spune nimic", i-am zis. Ea n-a obiectat în nici un fel, dar a pus o condiţie. „De acord, a spus, dar deocamdată să mă lăsaţi în pace până se mărită Alicia."

A intrat într-o perioadă de agitaţie care amintea de timpurile bune: convorbiri la telefon, comenzi, vizite, cumpărături, invitaţii. Nu se oprea deloc. Deşi la nuntă Alicia nu se îmbrăca în alb, s-au dus

amândouă la Madrid să cumpere rochia de mireasă. S-a întors obosită, dar, culcându-se pe divan, stătea mai departe la taifas cu sora ta, râdeau; ea conducea operațiunile. Alicia spunea: „Ca să te apropii mult de mama, cea mai bună cale e să te căsătorești. Întotdeauna m-am gândit că Ana e preferata ei!"

În realitate, voi două v-ați înțeles bine întotdeauna. Cu excepția lui Gustavo, ea v-a influențat mult mai puternic decât mine în felul vostru de a fi, inclusiv în înfățișarea voastră. Din fericire, făcea totul mult mai bine ca mine. Tu te asemănai cu ea în multe privințe, dar nu aveai autonomia ei; înainte de a face un pas, îi cereai părerea. Pe de altă parte, dacă îți cumpărai ceva frumos, nu te bucurai din tot sufletul dacă ea nu-ți împărtășea bucuria. Conversațiile voastre la telefon erau interminabile, niciodată nu intrau într-un punct mort. Și, despicând atâta firul în patru, puteați ajunge să prefaceți un subiect banal în ceva important, și invers. Mi-aduc aminte acum de perioada când tu și Leo ați închiriat micuța vilă din Las Rozas. Lua cu ea pretutindeni planurile casei, cu dimensiunile exacte, și le umplea cu schițe de mobile al căror aranjament îl schimba întruna. Iar când ați terminat cu casa, și fetița și-a anunțat venirea pe lume, comunicarea între voi două a devenit permanentă, cu excepția orelor tale la facultate. Îi vorbeai despre starea ta, despre tulburările tale, îi cereai părerea... Încrederea ta îi dădea aripi. Pe la

jumătatea sarcinii, erai îngrijorată din pricină că abia dacă simţeai copilul, dar ea îţi spunea să nu cumva să crezi că fetiţa trebuie să joace în tine cât e ziua de lungă, ţi-aduci aminte? Iar când s-a născut fetiţa, a fost imposibil să mai faci vreun program cu ea. Orice motiv era bun să se ducă la Madrid. Slăbiciunea ei pentru bebeluşi sporea cu trecerea timpului. „Înţelege-mă, îmi spunea, zece ani fără să ţin în braţe un prunc! Îţi dai seama?" Un argument neconvingător: abstinenţa, dormitul separat, rochia largă. „Zece ani fără să ţin în braţe un prunc!" Totuşi, ori de câte ori se întorcea, o vedeam descumpănită. „Nu-i a mea. Nu trebuie să-mi fac prea mari iluzii", îşi spunea. Prima nepoată i-a întors viaţa pe dos. Tot timpul cât a durat cea de a doua călătorie a noastră în străinătate, n-a putut să se concentreze; uita de tablouri, de aranjarea lor, sarcină căreia îi dedicase întotdeauna nenumărate ore. Acum eram nevoit să le aranjez eu însumi, pe când ea colinda magazinele din oraş, nu în căutare de cămăşuţe lungi sau de scutece, cum era de aşteptat, având în vedere vârsta fetiţei, ci de rochiţe sau pantofiori pentru când avea să împlinească trei sau patru ani, lucruri care precis că nu aveau să mai fie apreciate atunci. A fost o nebunie determinată de împrejurări. Vedea pesemne în fetiţă propriul său ecou sau a intuit, în această substituire, imortalitatea. N-am cum s-o ştiu. Cert e că în fiecare dimineaţă, dechizând ochii, se întreba:

„De ce sunt bucuroasă?" Şi imediat zâmbea în sinea ei şi-şi spunea: „Am o nepoată". Apoi, când ne luam micul dejun, la hotel, făcea proiecte pe termen lung; se imagina bătrână, vizitând împreună cu nepoata ei castelele de pe Loara, muzeele din Roma. Câteodată, după ce-mi împărtăşea planurile ei, îşi mişca dintr-o parte într-alta capul, descurajată. „Sunt o proastă. Îndată ce o să împlinească şaisprezece ani, fetiţa o să spună exact ce-aş fi spus eu la vârsta asta: «Unde mă duc eu cu baba asta?» Se întrista brusc. Voia să se păstreze tânără pentru nepoata ei. Şi, ca să-i intre din timp în graţii, pleca în oraş şi se întorcea cu o pereche de pantofiori, care peste câţiva ani nu aveau să se mai poarte, dar de care tu te bucurai ca de o adevărată minune. (Oare darurile acelea erau pentru tine, ca să vă bucuraţi împreună?) Prezenţa fetiţei o făcea fericită; exagera importanţa faptului că era bunică; până şi cuvântul „bunică" era rostit cu desfătare de ea, de parcă avea în gură o bomboană; pur şi simplu o încânta. Îi dispreţuia pe cei care recurgeau la eufemisme ca să diminueze această plăcere. Se dădea în vânt să fie bunică, s-o proclame. La clinică, la Madrid, după ultima investigaţie, cu camera în penumbră, numai venirea fetiţei îi abătea gândurile. De fiecare dată când o vedea, părea că renaşte, îi scruta paşii şovăielnici şi zâmbea, întorcându-şi capul pe pernă. „Calcă întocmai ca bunicul ei." Veşnic observaţiile acelea perspicace! Abia

putea vorbi, dorea să fie singură, dar sosirea fetiţei o însufleţea. După ce o vedea cum aleargă de colo-colo, ne ruga să dăm la o parte perdelele şi să i-o aducem. O cerceta trăsătură cu trăsătură, îşi apropia ochii de feţişoara ei, o îndepărta parcă urmărind să capete perspectivă, îi observa mănuţele, unghiile, desimea părului, stabilea asemănări şi, în cursul acestei inspecţii, îşi uita de durerea de cap, de tumoarea din creier. De când s-a născut micuţa, a simţit o adevărată pasiune pentru ea. Şi în după-amiaza când v-au arestat, pe Leo şi pe tine, s-a speriat, i-a fost teamă ca nu cumva afecţiunea ei să se reverse nechibzuit, ca o gelozie exagerată, să nu-i facă rău. Se străduia să se controleze, să nu-şi exteriorizeze dragostea, să-şi ţină în frâu emoţiile. „Dacă maică-sa nu iese curând din închisoare, spunea adesea, Dumnezeu ştie ce-o să se aleagă de copila asta!"

Când Alicia a spus în glumă că, pentru a te apropia mult de mama, nu există prilej mai bun decât căsătoria, avea oarecum dreptate. Existau două perioade din viaţa copiilor care o mişcau: primele luni şi adolescenţa. Neîndoios, percepea senzaţia de neajutorare pe care o simt copiii la aceste vârste. Când eraţi mici de tot, îşi petrecea timpul liber cu voi în braţe, vă desena cu un deget guriţa umedă când căscaţi şi vă ţinea strâns în poală, de parcă ar fi încercat să vă aducă iar înlăuntrul ei. Era cu adevărat copleşită de emoţie, avea lacrimi în ochi. Totuşi,

când creşteaţi şi începeaţi să mă amuzaţi pe mine, pe ea n-o mai fascinaţi, atracţia pe care o simţea faţă de voi slăbea. Nu-i vorba că s-ar fi distanţat, însă vă vedea pe picioarele voastre, nu mai aveaţi o nevoie imperioasă de ea. Îşi schimba iar atitudinea când băieţilor le mijea mustaţa, iar vocea li se îngroşa, iar voi, fetele, începeaţi să vă dezvoltaţi. Parcă retrăia prin voi propria adolescenţă, problemele exagerate ale pubertăţii. Trăia îndeaproape, emoţional, acest proces de dezvoltare, şi atunci se înfiripa între voi şi ea o legătură ce devenea deosebit de strânsă când se apropia momentul despărţirii.

În cursul celor două săptămâni dinaintea nunţii, n-a avut o clipă de răgaz. Parcă îşi pregătea propria-i nuntă: voia să fie sigură de reuşită în toate privinţele, să controleze totul în cele mai mici amănunte. Ceremonia avea să fie simplă, cum a fost la tine şi la Martín, dar, fiindcă sora ta dorea să evite spectacolul, a hotărât să se căsătorească la Mănăstirea Sfântului Giulgiu, în afara oraşului, şi chiar acolo, în galeria ce înconjoară curtea interioară, să ofere o cupă de şampanie. Proiectul a presupus frecvente deplasări, mai ales din pricina călugărilor, căci presupun că din Evul Mediu nu s-a mai căsătorit nimeni acolo. Cu o săptămână înainte, copilul Paulei s-a îmbolnăvit, cu febră persistentă, şi ea îşi petrecea lângă el momentele libere pe care i le mai îngăduiau pregătirile. Acum, că fetiţa nu mai era aşa

mică, bebeluşul devenise jucăria ei preferată: îl scălda să-i scadă febra, îl fricţiona cu colonie şi apoi îi măsura pieptul, distanţa de la un umăr la celălalt, mâinile, picioarele. „Copilul ăsta e nemaipomenit de mare, comenta. Nu-mi explic cum de s-a născut atât de uşor." Şi o privea lung pe Paula, graţioasă şi zveltă, de parcă ne-ar fi jucat o festă. Lipsa de apărare, dependenţa, disponibilitatea bebeluşului trezeau în ea o subită dorinţă de a-l proteja.

În zilele acelea, a luat obiceiul să ţină un pahar cu apă în mână. Pentru cine n-ar fi ştiut ce era în pahar, ar fi putut părea o băutoare înrăită. Mergea de colo până colo ţinând paharul sus, îi punea gheaţă şi, ori de câte ori stăteam de vorbă, bea între două fraze câte o mică înghiţitură, ca un orator căruia i se usucă gura. Curios că deprinderea asta avea un aer firesc, fără nici o legătură cu boala. După masa de prânz, ne aşezam de obicei faţă în faţă şi discutam. Eu eram tot fără inspiraţie, şi conversaţiile astea mă mai înseninau. Când mă întreba dacă îngerii se pogorau, îi răspundeam că da, minţind-o cu bună ştiinţă. Şi ea mă mintea spunându-mi că se simţea puţin mai bine ca ieri. În discuţiile acelea de după prânz, foloseam cuvinte vagi, ascunzându-ne. Nici unul din noi nu era sincer, dar ne prefăceam că suntem, şi amândoi acceptam, dinainte, înşelătoria. Însă, de cele mai multe ori, tăceam. Ne era de-ajuns să ne privim şi să ştim că existăm unul pentru altul.

Nu contau deloc tăcerile, plictisul primelor ceasuri de după prânz. Eram împreună, şi asta ne ajungea. Când ea a plecat, am văzut toate astea şi mai limpede: după-amiezile acelea fără cuvinte, privirile acelea fără vreun proiect, fără să mai aşteptăm mare lucru de la viaţă, erau pur şi simplu fericirea.

Însă după răgazul acela mă pândea iar chinul pânzei albe. Mă invada în faţa ei o senzaţie de frustrare, de parcă n-aş fi pictat niciodată; albul acela mă ameţea şi, în principiu, nu îndrăzneam să-l aştern pe pânză, iar, dacă mă hotăram s-o fac, ieşea inevitabil ceva groaznic. Ca să mă consolez, mă gândeam la zile mai bune, la succesele mele, la tablourile cele mai elogiate, şi începeam să mă îndoiesc că eu aş fi cel care le crease. Survenea paradoxul că-l invidiam pe pictorul care fusesem, pe pictorul care eram cu şase luni în urmă, şi mă întrebam dacă era cu putinţă să fie vorba de acelaşi om. Dar, cu cât mă străduiam mai mult să mă concentrez, cu atât mintea mi-era mai pustie şi lipsa de inspiraţie devenea mai stăruitoare. Convingerea că pictura mea era apreciată, că-mi pemitea să câştig bani, nu-mi aducea nici cea mai mică alinare. Ce conta să ştiu că fusesem cineva, dacă acum nu mai eram? Am ajuns chiar să cred că însemnătatea mea ca pictor a fost o născocire vană, că n-a existat decât voinţa mamei tale ca eu să fiu astfel, iar acum, când ea se stingea, marea înşelătorie ieşea la lumină. Aveam, desigur,

două expoziţii în Europa şi un specialist priceput care îmi vindea tablourile, însă treptat tablourile se vindeau şi trebuia să le înlocuiesc. Cu ce? Zbuciumul îmi sporea neputinţa şi, spre a nu ajunge de tot cu moralul la pământ, recurgeam la tablouri depozitate prin colţuri, le reluam, le mai adăugam câteva trăsături de penel, creându-mi biata impresie că lucram. Era o iluzie deşartă, dar asemenea stratagemă îmi impunea cel puţin ideea de disciplină şi că eram încă în stare să mai lucrez. În fond, eram atât de convins în privinţa caracterului definitiv al crizei, că nu îndrăzneam să vorbesc despre ea, şi pe cei care îmi vindeau tablourile îi tot duceam cu vorba, fără să le dau niciodată explicaţii. La ce bun, dacă n-aveau să mă înţeleagă? Din fericire, ea nu-şi dădea seama de situaţie, şi puteam să refuz invitaţii şi conferinţe fără să-i trezesc vreo bănuială. Respectam o cerinţă de natură etică: un pictor care nu ştia să picteze n-avea dreptul să dizerteze despre pictură. Mă consolam cu acest sofism. Trebuia, prin urmare, să rezist, să las timpul să treacă. Dar ce-mi putea aduce timpul dacă nu alte amărăciuni?

Aliciei i-a făcut ca dar de nuntă întocmai ce vă dăruise şi vouă, ţie şi lui Martín: avansul pentru un apartament modest, în cartierul nou ce se construia lângă râu. Nu era o zonă de locuinţe frumoasă, dar era vastă şi neaglomerată. Ea rezuma totul cu un adjectiv potrivit: aerisită. O casă aerisită, unde să-ţi

fie agreabil să locuieşti. Apartamentul acela i-a adus în viaţă o preocupare în plus. Aşa cum făcuse înainte cu tine, studia planurile, le umplea de schiţe, se ducea acolo cu o ruletă şi măsura încăperile iar şi iar. Apoi, pe hârtie, le mobila. Şi-a făcut imediat o idee în mare în privinţa spaţiilor libere, a golurilor. Alicia pregeta, însă mama ta stăruia: „Cărţi; cărţi şi tablouri, ce altceva vrei să pui aici?" Erau atât de multe rafturile de comandă schiţate pe planuri, că Alicia se îndoia că le-ar putea umple vreodată. În câteva zile, a proiectat toată decorarea apartamentului. Se ducea în toate părţile, cu paharul cu apă în mână, şi această activitate o distra, o făcea să uite de boală, deşi obrazul i se umfla tot mai tare şi, încetul cu încetul, buza de jos i se crăpa.

Într-o după-amiază, Mar ne-a luat prin surprindere. „Fetiţa merge!" ne-a strigat. Am dat fuga în salon, şi fetiţa ta stătea acolo singură, în picioare, nesigură, cu o baveţică în mână, şi cum încerca să se mişte, cum se clătina şi căuta un punct de sprijin. Tocmai împlinise unsprezece luni, dar mama ta a dedus din acest amănunt, nu chiar neobişnuit, că este un copil supradotat. Aşa ţi-a spus la închisoare, la ultima ei vizită, pe când eu mă frământam de zor cum să te încunoştinţez despre starea ei gravă fără să te alarmez. Am făcut-o atât de stângaci, cu atâtea ocolişuri, că te-am speriat de-a binelea. „E benign. Medicii sunt siguri în privinţa asta", îţi spuneam.

Însă tu, pe bună dreptate, ai remarcat că în cap, în afară de câteva idei, nu poate fi nimic benign. Aşa încât, luându-vă rămas-bun, v-aţi privit lung în ochi şi, la următoarea mea vizită, când mama ta intrase deja în comă şi encefalograma ei era plană, te-ai uitat la mine întocmai la fel, cu privirea pasivă a celor condamnaţi. „Te rog, ai grijă de fetiţă", mi-ai spus.

Din fericire, transaminazele lui Gustavo s-au normalizat curând după ce ea s-a întors acasă. A asistat la nunta Aliciei împreună cu toţi ceilalţi fraţi ai tăi, cu unchii, cuscrii noştri şi puţini alţi invitaţi: Oscar, César Varelli, Primo, Evelio Estefanía, Verónica şi inevitabilul García Elvira, a cărui senilitate ea a suportat-o până la sfârşit. Puţină lume pentru o biserică atât de mare, o construcţie uriaşă durată în trei etape, cu întreruperi de veacuri. Şi, poate din pricina asta, a grosimii pietrelor cioplite sau a absenţei voastre, a ta şi a lui Leo, producea o senzaţie de frig care, încetul cu încetul, s-a mai îmblânzit graţie orgii şi cântărilor intonate de toţi. A fost o nuntă simplă, iar eu, din prezbiteriu, nu făceam altceva decât să-mi întorc capul să mă uit la ea: capul ei brunet deasupra albului bluzei, fragilul gât înălţat în vreme ce cânta cu voce înfocată. Cu taiorul ei de catifea neagră părea o şcolăriţă, şi punea atâta fervoare, că vocea îi ieşea în evidenţă faţă de ale celorlalţi, şi, în unele momente, s-ar fi zis că nu cânta decât ea singură. Când am ieşit din

galeria mănăstirii, radia de bucurie: s-a ocupat de toţi invitaţii, a aranjat grupurile, s-a îngrijit ca serviciul să fie fără cusur, a făcut în aşa fel încât García Elvira şi persoanele în vârstă să stea cât mai comod, chiar dacă ea a rămas în picioare. N-a mâncat şi nici n-a băut, dar paharul cu apă de care nu se mai despărţea părea un izvor nesecat de energie. S-a simţit contrariată numai atunci când, la un moment dat, i-am îndepărtat distrat cu vârful degetului o firimitură de pe bărbie. A avut o reacţie disproporţionată, ca şi cum cineva ar fi surprins-o goală. „Ce îngrozitor!" a spus. Şi-a şters apăsat buzele cu un şervеţel. „Nu-mi dădusem seama", s-a justificat. Am încuviinţat şi m-am străduit s-o conving că n-avea nici o importanţă, dar ea s-a simţit brusc nesigură. A încercat să-şi revină şi a reuşit oarecum, însă dorinţa-i exagerată de a avea un aspect impecabil n-a lăsat-o să uite incidentul. Din când în când, se apropia de geamurile galeriei pentru a-şi cerceta partea umflată de pe chip. Din ziua aceea, a purtat cu ea o oglinjoară pe care o scotea din poşetă tot la cinci minute ca să-şi privească faţa. A fost un reflex de apărare, ca acela cu paharul cu apă şi, la fel ca pe acela, l-a adoptat cu naturaleţe desăvârşită.

La întoarcere, în maşină, mi-a zâmbit cu o parte a gurii. „Nu-mi simt limba, mi-a zis. Nu te superi dacă închid puţin ochii?" S-a întins în scaun, lângă mine, şi, în jumătatea de oră cât a durat drumul, n-a

scos un cuvânt. În noaptea aceea, când a adormit, a început să sforăie. Era ceva atât de neobișnuit, că s-a trezit, speriată, și a aprins lumina. „Ai păţit ceva?" „E groaznic, dar mi se pare că sforăiam." Părea agitată, nu-i venea să creadă ce spunea. A luat paharul cu apă de pe noptieră și l-a băut după ce și-a umezit mai întâi buzele. „Devin dezagreabilă", a comentat. S-a sculat și s-a dus în camera cu un singur pat pe care și-o aranjase.

A doua zi dimineaţa, pe când ne luam micul dejun, am văzut-o cu faţa asimetrică. Mi-am plecat privirea, crezând că e vorba despre o închipuire, dar, când mi-am ridicat-o iar, viziunea s-a confirmat: nu era o închipuire. Ochiul drept îi clipea, în vreme ce stângul rămânea nemișcat, aţintit în gol, enigmatic. Același dezechilibru se observa la gură; pe când vârful din partea dreaptă zâmbea, cel din stânga se pierdea într-o expresie gravă. Am vrut să mă agăţ de jumătatea ei vie, dar teama pusese stăpânire pe mine, ceașca de cafea îmi tremura în mână, și stomacul mi se întărea de parcă aș fi avut înăuntru beton. „Ai păţit ceva?" Îmi vorbea cu partea dreaptă a gurii, iar eu îi auzeam cuvintele cu urechea stângă, și în timpul ăsta ochiul ei negru ieșit din orbită mă privea fix, necruţător. Am dat din umeri și m-am așezat la masă, cu fruntea în palme, până când i-am simţit braţul pe umeri. Atunci, ridicând capul, mi-am dat seama că asimetria dispăruse: redevenise ea însăși.

N-am scos un cuvânt. Nu i-am dat nici o explicaţie cu privire la ciudatul fenomen şi nici nu l-am comentat cu nimeni; însă mi-a lăsat impresia plină de amărăciune că, de fapt, ceea ce văzusem în străfundul pupilei sale nemişcate era umbra morţii.

Ne-am întors la Madrid după două zile, pentru a face radiografia cu substanţă de contrast. A fost o investigaţie rafinată şi crudă, într-o zi de octombrie cu un frig prematur, şi, trei ceasuri mai târziu, când au dus-o în cameră, tremura ca o frunză. M-a rugat să întredeschid fereastrele şi s-o lăsăm singură. Rudele şi prietenii au rămas în uşă, iar doctorul Gil a confirmat diagnosticul: tumoare benignă la nervul acustic, aproape sigur un neurinom. Deşi familiarizat cu astfel de scene, mă cerceta plin de compasiune cu ochişorii lui migdalaţi. „Se operează fără dificultate. Nu-i urgent, dar nici nu trebuie să amânăm prea mult", a spus. Văzându-mă că tac, Nicolás l-a întrebat de un neurochirurg de renume. A dat două nume. „Cel mai bun", am precizat eu. Nu s-a încumetat să se angajeze. „Amândouă somităţile sunt în străinătate, dar astăzi se pot face şi aici astfel de operaţii." Cuvântul somitate m-a obsedat, dar, când i-am propus ei cele două nume, n-a ezitat. „Mai bine aici, la Madrid; prefer să nu mă duc prea departe de casă." Din fericire, lui Oscar i s-a părut potrivită alegerea doctorului Calvo, aşa încât m-am dus să-l văd în oraş. Era un bărbat energic şi

rezervat, distant, dar sigur pe sine; probabil exact ce-mi trebuia mie în momentul acela. Nicolás, care mă însoţea, a explicat scopul întrevederii. Optimismul doctorului îl întrecea pe cel al neurologului. „Risc de moarte? Să spunem cam cinci la sută." Mă reconforta să-l aud, dar Nicolás l-a dus pe nesimţite în altă direcţie: pericolul de a deschide craniul, de a scormoni într-un mecanism atât de delicat. Doctorul a examinat în tăcere diagnosticul, radiografiile obişnuite şi cele cu substanţă de contrast. „Localizarea este bine definită. Cel mai probabil va trebui să sacrificăm aspectul facial, a spus în cele din urmă. Nervul?" A zâmbit dând din cap. „Stricăm echilibrul feţei, ştiu bine, dar trebuie să riscăm." Simţeam o greutate în stomac, care-mi înţepenise acolo. Nicolás i-a atras atenţia că mama lui era o femeie încă tânără, pentru care conceptul de frumuseţe conta mult. Pe când vorbeau, mie îmi venea în minte profesorul Anta, prefăcut într-o caricatură a lui însuşi după ce i-a fost secţionat nervul facial. Era atât de desfigurat, încât l-au pensionat de la colegiul unde preda. Aveam senzaţia că mă aflu într-un tunel care se înfunda la ambele capete: oricum s-ar soluţiona problema, mama ta era sortită unei transformări care avea s-o facă să nu mai fie femeia pe care o ştiam noi. Am stabilit data: 7 noiembrie. În prealabil, doctorul va examina pacienta, chiar dacă radiografiile cu substanţă de contrast erau destul de explicite.

Ajungând acasă, i-am găsit pe Alicia şi pe Juan, care îşi întrerupseseră călătoria de nuntă. „Sunt mai liniştită aici." Mama ta s-a prefăcut că se supără, dar am văzut că se simţea uşurată. Poate că întoarcerea surorii tale a fost ultima bucurie de care a avut parte, căci totul se agrava de la o zi la alta: pareza, amorţeala, surzenia. Şi, cu toate că îşi păstra felul de a fi plin de bunătate, i se accentua şi degradarea fizică, pe care eu mă străduiam să i-o alin ducând-o în plimbare la câmp, supunând-o astfel unui uşor exerciţiu zilnic. Îi plăceau brazii, singurii copaci calzi, cum spunea. Stratul de ace trosnea la trecerea noastră şi razele soarelui ca o gutuie strecurându-se printre ramuri o încântau. Într-una din dimineţile acelea în care ne simţeam atât de aproape unul de celălalt, i-am vorbit despre problema cu facialul, de posibilitatea ca, extirpându-i tumoarea, chirurgul să fie nevoit să-i secţioneze acest nerv. Ce frică îngrozitoare mi-a fost de momentul acela! Mergeam ţinându-ne de mână, şi, în clipa când i-am dezvăluit toate acestea, i-am strâns-o cu putere. „Facialul este nervul care asigură simetria feţei", am adăugat, văzând lipsa ei de reacţie. Mâna-i micuţă într-a mea n-a schiţat nici cea mai mică mişcare; părea o pasăre moartă. M-am oprit şi am luat-o de umeri. „N-ai să-mi spui că nu-ţi pasă." Ea nu s-a tulburat. În cele din urmă, a spus, senină: „Poate că e de preferat asta decât moartea. Oricum, e mai bine

decât să mă îngraş cincisprezece kilograme". Seara, când i-am comentat spusele, Alicia i-a ţinut partea, în chip surprinzător. Am tot încercat să le fac să vadă disproporţia alternativei, însă ea a pus capăt discuţiei cu doar câteva cuvinte: „Contează şi estetica".

A venit noiembrie, fără ploaie şi frig; numai nişte crâmpeie de ceaţă uşoară care, pe măsură ce se risipeau, descopereau încet cerul, colorându-l în albastru. Deşi soarele avea o nuanţă palidă, ieşeam la câmp şi ne plimbam alene două ceasuri. Eu îmi munceam mintea să găsesc subiecte de conversaţie ce ar putea-o interesa, dar păţeam la fel ca în faţa pânzei albe: nu-mi venea nici o idee. Cu cât mă chinuiam mai tare, cu atât neputinţa mea sporea. I-am explicat într-o dimineaţă când, ca de obicei, ne plimbam ţinându-ne de mână. „Ce să ne spunem? Mă simt fericită aşa", mi-a răspuns. Eu ştiam că îmi ascundea ceva, dar n-aveam habar ce anume, şi, cu tăcerea ei, îmi refuza orice încercare de a o consola.

Într-o după-amiază, m-a anunţat că vrea să se spovedească. Nu şi-a drapat în tonuri sumbre dorinţa. „O să mă pot duce la Madrid mai liniştită", s-a justificat. Apoi l-a numit pe Julio Bartolomé, preotul care v-a căsătorit pe Alicia şi pe tine. Cu câteva excepţii, ei nu-i plăceau preoţii. Înainte de a se îmbolnăvi, vorbea cu dispreţ despre predicile serbede sau pretenţioase, lipsite de simplitate.

N-a acceptat ca Julio să vină acasă. „La ce bun? Mă pot duce foarte bine eu la biserică." Nu şi-a regăsit liniştea după spovedanie. Exista ceva care o chinuia, şi Julio nu a reuşit să descopere. În copilărie nu-şi ţinuse un legământ, şi sentimentul de culpabilitate o urmărise toată viaţa. Şi când eu şi preotul, parcă înţeleşi, ne-am străduit să o facem să vadă că era la mijloc un scrupul pueril, s-a supărat. „În chestiunile astea, vârsta nu contează, a spus. Deşi pe atunci eram o copilă, ştiu că am făcut-o din lene şi delăsare." Am încercat s-o calmăm, în zadar; ne încurca întruna cu logica-i incontestabilă: „Păcatul apasă conştiinţa. Şi a mea nu e liniştită". Bartolomé s-a tulburat. I-a sugerat un sacrificiu echivalent, o pedeapsă complementară, dar ea nu s-a învoit. „O pomană, nu-i aşa? Şi ce valoare are acest sacrificiu dacă nu-mi lipsesc banii?" a întrebat. Problema consta în a evalua sensul nerespectării legământului în mintea ei de copil şi în a stabili echivalenţa la vârsta matură. Era nevoie de reflecţie, trebuia să ne abţinem de la orice sugestie precipitată prin care n-am fi reuşit altceva decât s-o scoatem din sărite. În fond, cred că această nouă chestiune i-a abătut atenţia de la obsesiile ei tăcute, a ajutat-o să suporte mai uşor tensiunea aşteptării şi, într-un anume fel, a fost ceva pozitiv pentru ea. Era însă atât de grăbită să găsească o soluţie, că a ajuns să mă necăjească. Julio Bartolomé venea în fiecare după-amiază la cafea şi strecura

sfios noi propuneri pe care ea le refuza, una după alta. În acele lungi răstimpuri, atât de dense încât s-ar fi zis că voiam să deslușim misterul Sfintei Treimi, ea ținea în mână paharul cu apă și-și privea mereu gura în oglinjoară. Julio o cerceta cu atenție și, într-un rând, i-a spus pe neașteptate: „De ce nu te lipsești de oglindă câteva zile, până pleci la Madrid?" De data asta nu s-a supărat. A rămas cu ochii la el, cu capul ușor aplecat într-o parte, oarecum descumpănită. „Ai dreptate, a spus în cele din urmă. S-a întors și a pus oglinjoara într-un sertar al dulăpiorului. Zâmbetul i-a revenit pe buze. Gata", a zis. Slăbiciunea-i extremă, gâtul subțire și semeț o făceau să pară mai înaltă. A înlocuit oglinda cu un șervețel de hârtie cu care-și ștergea des gura. Și, în lipsa oglinzii, își mângâia bărbia cu mâna, adoptând un aer gânditor.

Tulburările sporeau de la o zi la alta, și momentul prăbușirii definitive nu părea prea departe. Încercam cu toții să-i ținem tovărășie, dar ce era oare în sufletul ei în momentele de singurătate sau în puterea nopții, în insomniile fără sfârșit? Îndemnat de dorința de a-i fi de folos, m-am prefăcut în umbra ei. Și, în fiecare după-amiază, odată terminată masa de prânz, coboram pe tăcute din atelier și o căutam prin casă. De obicei, o găseam ascultând muzică ori citind o carte în balansoar. Muzica era mereu alta, însă cartea era aceeași: versurile lui Ungaretti, un

volum cu coperte trandafirii, într-o ediție sudamericană. Dar într-o după-masă, venind din atelier, n-am auzit muzică și nici n-am găsit-o citind în balansoar, deși cartea era tot acolo, deschisă și cu fața în jos, pe măsuța pliantă. Crezându-mă singur, am luat-o și, întorcând-o, m-a izbit titlul poemului *Agonie;* aproape automat, mi-am aruncat ochii pe versuri:

> Să mori precum ciocârliile-nsetate
> învăluite în miraj.
> Ori ca pitpalacul
> după ce-a trecut marea
> pe cele dintâi ramuri...
> Dar nu trăi în jale
> precum sticletele orbit.

Pe neașteptate, chipul ei s-a ivit de după spătarul sofalei unde mă sprijineam. M-a întrebat, prevenitoare: „Dorești ceva?" Am rămas atât de stingherit, încât am lăsat cartea pe masă fără să știu ce să răspund. Ea și-a trecut mâna peste frunte, cu un gest vlăguit. „Mă durea puțin capul și m-am întins o clipă", a spus. M-am așezat lângă ea, și am stat de vorbă. Ca un făcut, discuția curgea de la sine când ne străduiam mai puțin să găsim subiecte, când ne întâlneam întâmplător în alt loc și în alt moment decât cele destinate de obicei conversației. Atunci se iveau de la sine cuvinte, idei, chiar și proiecte... Totuși, nu mă lăsam amăgit de această exuberanță

iscată de surpriză. Ştiam, de pildă, că vestea cu tăiatul părului o îngrozise, chiar dacă se abţinuse de la orice comentariu. Totuşi, în seara aceea, după cină, a schiţat o parodie a femeii rase în cap, strângându-şi părul într-o plasă şi trăgându-şi în sus cu un deget vârful gurii. „Aşa voi arăta peste câteva zile", a spus. Sarcasmul acela a fost singura ei manifestare de revoltă. A văzut pesemne gestul meu de dezaprobare, fiindcă şi-a scos plasa şi şi-a luat o expresie prefăcută. „Nu trebuie să-ţi faci griji, mi-a zis, n-o să se schimbe nimic între noi. Voi asista la conferinţele tale în ultimul rând şi, la urmă, mă voi apropia să te felicit ca şi cum aş fi o străină." Vorbea foarte repede, agitată, şi râdea la răstimpuri, intempestiv, de parcă ar fi băut ceva. A început să-i îmbrăţişeze pe Mar şi pe Gus, şi eu m-am dus să-i telefonez lui Oscar, alarmat. El nu s-a neliniştit de reacţia aceea. „E firesc, mi-a spus. O fi băut ceva s-o stimuleze. Încearcă să se ajute ca să n-o lase nervii."

Dimineţile, nedormit şi speriat, mă întindeam pe divanul din atelier şi, copleşit de senzaţia aceea între vis şi realitate pe care mi-o dădea primul valium şi primul pahar, mă gândeam că neputinţa mea era cauzată de faptul că ea era motorul meu, şi acum motorul se stricase. Îmi priveam mâinile, grele şi nepricepute, pătate de vopsea, cicatricea din copilărie de pe buricul degetului mare, unghiile decolorate de diluant. Erau mâini vlăguite, fără prezent sau viitor, nefolositoare. Îmi acopeream ochii

cu ele şi evocam zilele rodnice, când pictam ceasuri întregi fără efort, concentrat, de parcă cineva, înainte de a apuca să pun penelul pe pânză, mi-ar fi sugerat ce aveam de făcut. O voce misterioasă îmi sufla lecţia, şi pe atunci eu puneam totul pe seama îngerilor, dar acum înţelegeam că nu era vorba despre îngeri, ci despre ea; încrederea ei îmi fecunda spiritul, căci energia creatoare era într-un fel transmisibilă. Câteodată presimţeam că trăiam un vis ciudat, dar, în orice caz, acolo, trântit pe divan, ameţit de sedative şi de alcool, ajungeam la concluzia că activitatea creatoare devine imposibilă dacă nu te împinge cineva de la spate, nu-ţi călăuzeşte mâna.

Şi astfel m-am procopsit cu manii: eram acum un mediu, nu un pictor; m-am apucat să-mi rod unghiile şi să-mi feresc stomacul acoperind cu palma locul în care credeam că primesc loviturile. Starea mea sufletească a ajuns un iad, îi trimiteam la plimbare fără menajamente pe cei care mă deranjau, iar dacă ea mă întreba de ce devenisem atât de ursuz cu lumea, tăceam, fiindcă nu-i puteam spune că mă înnebunea faptul că ea era pe moarte, şi eu n-o să mai pot picta niciodată. Oare să fi fost acesta din urmă motivul frământărilor mele? De mila cui plângeam atunci, a ei sau a mea? Oricum, voiam s-o ajut, chiar dacă mă încredinţam că era zadarnic să încerc să dau înapoi pe neaşteptate tot ce primisem de-a lungul vieţii. Mi-am concentrat toată atenţia asupra nopţilor, le petreceam în stare de veghe, căutând *cele*

dintâi ramuri unde ea, precum pitpalacul, îşi ascundea agonia. Trăgeam cu urechea la uşa dormitorului ei improvizat. Nu se auzea nimic; nu se agita, nu sforăia, nici măcar nu i se simţea respiraţia. Într-o noapte, m-a asaltat ideea sinuciderii, şi nu m-am putut controla; într-un chip necugetat, am deschis uşa şi am aprins lumina. Nu era nimeni. Patul era nedesfăcut, deşi cuvertura păstra parcă urma trupului ei. Am dat fuga la bucătărie, apoi în salon, în dormitorul lui Mar şi al fetiţei, lângă al nostru, în cel al băieţilor, dar totul a fost în zadar. Atunci m-am dus în atelier. Ajuns pe palier, am descoperit-o acolo, pe divan, în lumina palidă a lămpii, privind tablourile, unul după altul, automat, ca atunci când te uiţi la nişte fotografii. Erau tablouri vechi, cu culorile şterse de timp şi de retuşări. Stătea pe sofa, desculţă, iar pe jos, la îndemână, avea nelipsitul pahar cu apă. Pe buze îi tremura un zâmbet melancolic, atât de vag, că era mai curând o părere. Nu-mi observase prezenţa, dar, când am mai urcat o treaptă, şi-a îndreptat ochii spre scară fără nici o tresărire; când m-a văzut, mi-a zâmbit. „Nu se mai pogoară îngerii, nu-i aşa?" a spus. Mă privea resemnată, cu o compasiune firavă. Eu am încuviinţat dând din cap. „De multă vreme? Am făcut un efort. „De când te-ai îmbolnăvit", i-am spus. Şi-a înclinat puţin capul cum făcea de obicei, spre a mă privi dintr-un unghi mai favorabil. „Dar presupun că n-au a face deloc una cu alta", a adăugat. A fost ceva neprevăzut.

Eram gata să-i răspund că nu, că secătuirea mea de acum era încă o criză, că avea să treacă, precum au trecut celelalte, însă am simţit un nod în gât şi-am izbucnit în plâns. Nu plânsesem niciodată în faţa ei, şi atunci m-a luat de mâini şi m-a aşezat lângă ea, pe sofa, lăsându-mi capul să se odihnească pe umărul ei. Mi-a mângâiat fruntea. „Nu te pierde cu firea; lasă-te în voia vieţii", îmi spunea. I-am mărturisit dintr-odată că nu îngerii, ci ea picta pentru mine, că eu nu eram altceva decât un mediu, un ecou al sensibilităţii sale. Şi-a apropiat faţa să mă privească în ochi. „Tu eşti cel care pictezi; să-ţi intre bine în cap." I-am arătat tablourile de prin colţuri. „Vezi şi tu", i-am spus descurajat. M-a sărutat spontan pe obraz şi mi-a răspuns: „Primo zice că artistul este ca Guadiana, care pe alocuri iese la suprafaţă şi pe alocuri se scufundă pe sub pământ". Mi-am petrecut braţele peste umerii ei fragili şi-am tras-o spre mine. Îi vedeam ochii atât de aproape, încât lumina lor mă orbea. „Eşti puţin tulburat din pricina operaţiei mele, asta-i tot." Am sărutat-o. „Trebuie să te linişteşti", a adăugat. Ne-am mai sărutat o dată, apoi de mai multe ori, tot mai prelung şi mai frenetic, şi ne-am pomenit făcând dragoste chiar acolo, pe divan, cum ni se întâmplase şi în alte rânduri. A fost felul nostru de a ne lua rămas-bun.

Din momentul acela, am încetat să mai caut *cele dintâi ramuri* ale poemului. Nu existau. Ea n-avea nevoie de o ascunzătoare pentru a muri, ci de curaj

pentru *a nu trăi în jale precum sticletele orbit.* Am căutat iar cartea lui Ungaretti, şi n-am fost surprins când am văzut că, într-adevăr, subliniase ultimele două versuri ale poemului. A doua zi am sunat-o pe Verónica să o întreb cum o găsea. „Foarte vitează, nu? Pe Ana n-o doboară nimic." Nu ştiam până unde era la curent Verónica. „Ţi-a spus treaba cu nervul facial?" S-a arătat mirată, înţelegătoare. „Bineînţeles. Spune că mai bine aşa decât să se îngraşe cincisprezece kilograme." Şi García Elvira era de partea ei. „Vrei să-mi spui ce s-ar alege de Ana cu grăsime pe ea?" Eu tăceam. Mă îndoiam de propria-mi judecată într-atât, încât în cele din urmă am admis că toţi ceilalţi aveau dreptate, că estetica era pe primul plan. Pe deasupra, în zilele acelea, o vedeam pe mama ta atât de liniştită, încât am ajuns să mă conving că n-aveam dreptul s-o tulbur. Câteodată, e drept, se prăbuşea într-un fotoliu, sprijinindu-şi capul de spătar, cu o compresă cu apă de colonie pe frunte, dar fără pic de dramatism. „Blestemăţia aia de investigaţie mi-a lăsat capul ca o puşcă de vânătoare cu aer comprimat", spunea. Într-un rând, s-a referit vag la un viitor care n-avea s-o includă şi pe ea. „Azi-dimineaţă am văzut-o pe Inés Villena; m-a întrebat de tine; e admiratoarea ta cea mai înfocată." Îşi lua un aer nevinovat, dar nu reuşea să-şi ascundă dorinţa de a lăsa totul aranjat. Eu, ca de obicei, am luat-o în glumă. „Fata bătrână plină de bani?" Însă ea o ţinea una şi bună: „E mai

atrăgătoare decât acum douăzeci de ani". Văzându-mă indiferent, a făcut aluzie pe nepusă masă la neplăcutul episod de care mă temeam. „Poate că mâine îţi schimbi părerea", a spus.

Părul ei era pentru mine ceva esenţial, aşa că i-am tot amânat tăierea până în ultimul moment. Ne-a însoţit Alicia, iar coafeza ei, despre care mi-a vorbit ca de o fată simplă, s-a apucat de treabă cu extremă solicitudine. Nu ştiu dacă din pricină că prezenţa mea o intimida, însă nu reuşea să scoată două vorbe. Pur şi simplu îi răspundea mamei tale monosilabic şi, îndată ce sora ta s-a aşezat lângă balcon şi a deschis o revistă, s-a baricadat într-un mutism total. Eu o priveam cum lucrează, spijinit de canatul uşii, fără să mă hotărăsc să intru. Toţi ne străduiam să dăm un aer banal acelui act, când de fapt eram atât de crispaţi, de parcă am fi asistat la preparativele pentru decapitarea ei. Fata îi ridică timid părul de la ceafă. „Tai de aici?" Ochii îi străluceau când mama ta a încurajat-o: „Taie, nu-ţi face griji". La prima tăietură de foarfecă, în liniştea camerei micuţe s-a auzit căderea moale a şuviţei pe parchet. Mama ta ţinea în poală peruca pe care o cumpărase cu o zi în urmă. Acasă şi-o probase de zeci de ori: când pe frunte, când trasă spre ceafă, când în chip de tichie. În orice caz, îşi însoţea manevrele cu câte un comentariu ironic şi stabilea vreo asemănare. „Vrei te rog să piepteni apoi peruca asta? E îngrozitoare, pare compactă, ca o cască; n-o pot

suferi", a spus brusc. Fata despărţea părul în şuviţe şi le tăia cu foarfeca de la rădăcină. Pe neaşteptate, ea a ridicat o mână şi a întrerupt operaţia. „De ce nu te duci să dai o raită? Nu-i nevoie de tine aici", mi-a spus. „Cum o să te las singură?" Îmi jucam atuul de a fi indispensabil, rolul bărbatului puternic. „Stă Alicia cu mine; e de-ajuns", a adăugat. M-am grăbit să dezertez. M-am simţit îndreptăţit, şi am luat-o la fugă, am coborât scările câte trei, fără să mai aştept ascensorul. Dar fuga aceea m-a făcut să mă simt prost. Am abordat-o pe Alicia de cum a ajuns acasă. „Nu i-a fost greu, absolut deloc. A stat liniştită", mi-a spus. Ana avea un aer artificial cu peruca aceea în cap, dar nu înceta să vorbească, să facă planuri; mi-a spus chiar că vrea să-ţi aducă fetiţa la închisoare înainte de a se interna, dar m-am împotrivit. Preferam s-o văd liniştită, cu siguranţă pentru că, într-un anume fel, făceam o legătură între agitaţie şi risc. Mă aflam în faţa ei, după prânz, cu soarele ca o gutuie strecurându-se prin crăpăturile jaluzelelor şi, poate datorită efectului de lumină sau fiindcă peruca aceea îi schimba înfăţişarea, expresia privirii ei a devenit subit alta, pentru a doua oară în doar câteva zile: pe când ochiul drept strălucea plin de lumină şi de blândeţe, ochiul stâng rămăsese gol, ieşit din orbită, ca gura unui puţ. Mi-am tras capul pe spate până am dat de spătarul fotoliului, dar viziunea îngrozitoare nu a dispărut. Am simţit cum stomacul mi se strângea, dar n-am spus nimic, am aşteptat, cu

sufletul la gură, şi, când ea şi-a schimbat poziţia ca să bea puţină apă, armonia i-a revenit pe chip. M-am străduit să-mi regăsesc vocea din adâncul pieptului. „La Madrid ne-am dat întâlnire cu Primo ca să-i vedem noul apartament", i-am spus. Mă refeream la drumul pe care aveam să-l facem a doua zi. „Ar trebui să auzi ce va fi la gura lui când mă va vedea cu pocitania asta", a comentat ea. Însă Primo a avut delicateţea de a nu face vreo aluzie la pieptănătura ei, iar ea, pe când cercetam apartamentul, a vorbit înflăcărată despre sorţi de izbândă şi despre posibilităţi, absorbită de contemplarea vechiului Madrid ce se zărea de pe terasă. Avea la îndemână nişte chei foarte exacte pentru a controla trecutul şi viitorul; ştia să se bucure de prezent în toată intensitatea lui. Şi, mai târziu, când am plecat de acolo, am auzit-o cum îi spunea lui Primo să aibă grijă de mine, fiindcă eram dezorientat, iar el, ascultător, a rămas mai în urmă să mă aştepte. Ea mergea în faţă cu fraţii tăi, râdeau cu oarecare dezinvoltură şi, la un moment dat, ne-am despărţit. Ei s-au îndreptat spre casa voastră şi spre San Julio, iar eu cu mama ta, spre clinică, unde am rămas cu ea, într-un pat pliant pus lângă fereastră. Mă sufoca atmosfera aceea de spital, unde aproape că puteam zări miasmele plutind în aerul prea cald, dar ea n-a făcut nici o obiecţie. „O cameră decentă", a spus. Cu acest cuvânt desemna lucrurile goale, fără nimic de prisos, funcţionale, nici urâte, nici frumoase, făcute pentru

folosință. „O cameră decentă", a repetat, dând din umeri. În scurtă vreme, a venit un doctoraș să-i ia sânge, ea a întins supusă brațul și, a doua zi, după o noapte de insomnie, același doctor a revenit s-o întrebe dacă avusese vreodată hepatită. „Hepatită? Nu, din câte-mi amintesc." Greșelile astea o amuzau, ca și când ar vedea pe stradă cum se poticnește un om cu nasul pe sus. „De ce mă întrebați? Băiatul meu a avut hepatită vara asta." „Probleme de coagulare", a răspuns doctorașul, un bărbat timid, cu un aer de la țară, fără un zâmbet, pe care numai halatul verde îl făcea să pară ce era. M-a privit cu ochii lui inocenți, puțin rătăciți, și mi-a explicat că trebuia să fie amânată intervenția pentru însăși siguranța pacientei. Am simțit neplăcerea oricărui om care vede că se ivește o zăbavă după ce închisese ochii și hotărâse să înfrunte o situație riscantă. „Pentru cât timp?" „Depinde; trebuie s-o pregătim, patru, cinci zile, nu pot preciza", a răspuns.

Mama ta a acceptat bucuroasă amânarea, ca o școlăriță care află de niște zile de vacanță în plus. Ne-am organizat timpul conform dorințelor ei. Diminețile, după ce ne plimbam un ceas prin grădinile clinicii, ne duceam la Prado, eu pentru tablourile lui Goya din perioada neagră, ea pentru cele ale lui El Greco. „Este mai spiritualizat; nu sunt acum înclinată spre ceva dramatic", se justifica. Două ceasuri mai târziu, ne întâlneam cu frații tăi ca să mâncăm

la voi acasă, ea se întindea puţin, şi apoi mergeam la cinema, la prima reprezentaţie, luam o gustare acasă la unchiul Juan, cu fraţii mei, şi la opt ne întorceam la clinică, ea la patul ei, eu la patul meu de penitenţă. Ritmul acesta de viaţă în afara casei, cu oglinjoara în mână, fără obligaţii la care să facă faţă, i-a stârnit o euforie copilărească; m-a rugat s-o duc la grădina zoologică şi la Muzeul Figurilor de Ceară, şi-a amintit de trecut şi, în plimbările acelea matinale, călcând pe stratul de frunze uscate, reclădea viaţa noastră în comun, mica istorie a iubirii adolescentine, penuria ca de franciscani în care ne zbăteam pe atunci, facultatea, primul sărut, medalia de la Salonul de Toamnă, nunta, bursa la Paris, cele şase luni cât am predat la Washington, copiii, nepoţii, arestarea voastră. Avea privilegiul să vadă partea bună a lucrurilor, iar eu îi cântam în strună, deşi evocarea aceea subită mi se părea de rău augur. Cu toate că ea ţinea să se bucure de vacanţa aceea fără să numere zilele, eu mă întorceam în fiecare seară la clinică, îngrozit să nu fie ultima. Dar, în pofida a tot ce era de aşteptat, în ajun n-a dramatizat deloc, şi-a petrecut ziua ca pe oricare alta, ba chiar a reînviat anii de studenţie cu o cochetărie şi o plăcere plină de iluzii nepotrivite în acel moment. Era culcată în pat, cu o cămaşă de noapte albastră, cu perna îndoită sub capul cu perucă, bând întruna câte o mică sorbitură de apă din paharul de pe noptieră. „Se poate şti de ce ai renunţat la facultate dacă îţi plăcea

atât?" Ea nu contenea cu râsul, cochetând cu amintirile. „Una era lumea de acolo, şi alta erau cărţile. Erau profesori foarte chipeşi care ne recomandau cărţi îngrozitoare, cu nici un chip recomandabile." A continuat să vorbească mult până când, în zori, a copleşit-o brusc toropeala şi a adormit. Nu s-a deşteptat până când capelanul nu i-a adus împărtăşania, la şapte dimineaţa. Venise la ea în ajun să-şi ofere serviciile. „Aici aproape toată lumea se face bine, a spus, dar, oricum, dacă doriţi, pot veni mâine la ce oră îmi spuneţi." Avea o faţă de mandarin, deşi chipul lui nu era galben, ci roşu, puţin congestionat. A fost însă discret. Fraţii tăi veniseră deja când s-a împărtăşit, şi apoi, întrucât sosise momentul, Nicolás a împins targa până la ascensor, pe când Martín şi Pablo o escortau ţinând-o fiecare de câte o mână. Iar, înainte de a intra în lift, mi-a zâmbit şi mi-a făcut un gest de rămas-bun. Mi-am pus halatul alb şi încălţările dezinfectate şi am urcat, împreună cu fraţii tăi, până în anticamera sălii de operaţie; m-am străduit să-mi abat gândurile cu nişte cuvinte încrucişate. Însă n-am fost în stare; eram mai departe conştient de trecerea orelor, pândindu-l pe Ovidio Pozas, un prieten de-al lui Martín, care făcea parte din echipa de doctori şi care urca din când în când să ne ţină la curent. „Totul merge bine. N-au fost surprize." La prânz ne-a spus că operaţia se terminase şi că doctorul Calvo ne aştepta în cameră să ne informeze. În vremea asta, sosise Primitivo Lasquetti; era

unica persoană în afara familiei reunite acolo, şi fidelitatea lui m-a mişcat. Doctorul Calvo s-a înfiinţat în fruntea echipei, cu ceva marţial în înfăţişarea-i corpolentă. „Operaţia a fost un succes. Tumoarea era, într-adevăr, benignă, un neurinom, iar localizarea a fost cea prevăzută. Pacienta îşi revine din anestezie; este la terapie intensivă, pentru faza postoperatorie", a spus. Eu aprobam fără entuziasm, pentru că de toate astea fusesem sigur, mi se păreau fireşti, însă, doctorul nu făcuse nici o referinţă la problema nervului. De aceea, când şi-a terminat informarea, în vreme ce fraţii şi unchii tăi comentau bucuroşi veştile, l-am luat deoparte şi l-am întrebat. M-a măsurat din cap până-n picioare de parcă aş fi fost căzut din nori. „A fost nevoie să sacrificăm facialul, bineînţeles. Am fost siliţi pentru a putea diseca tumora." Nu ştiu dacă i-am mulţumit, dar când, după câteva clipe, am urcat la terapie intensivă şi i-am văzut feţişoara puţin îmbujorată, capul bandajat, fără urme de sânge sau de violenţă, întrebând într-o stare de semiconştienţă dacă fusese ce se spera, m-am gândit că doctorul se înşelase. Însă Ovidio Pozas mi-a explicat că intervenţia era încă recentă, că dezechilibrul n-avea să se producă până când nu dispare traumatismul operatoriu.

Câteva minute mai târziu, când ne-am dus cu toţii la un birt din apropiere să mâncăm ceva, cuvintele lui Ovidio mă făceau să mi se strângă stomacul, dar mai păstram încă o rază de speranţă. Cunoscusem

în viaţă boli ce luau o întorsătură neaşteptată, alta decât cea prevăzută de medici. Nu putea fi vorba despre aşa ceva? În fond, aveam încredere în capacitatea mamei tale de a ne surprinde, făcând exact pe dos faţă de ceea ce cred ceilalţi că o să facă. Curios, în puţinele minute cât am lipsit de la clinică, nu m-am gândit decât la nervul facial, nu la posibilitatea ca ea să moară. Nu mă temeam că ne-ar părăsi, ci că ne-o vor schimba. „Oamenii, îmi ziceam, nu mor aşa." Operaţia fusese un succes, tumoarea fusese extirpată, iar ea vorbise după aceea cât se poate de coerent – cum să mă gândesc că putea să moară? De aceea, atunci când Pablo mi-a zâmbit uşurat, eram stăpânit mai departe numai de teama că terapia intensivă putea să ne dea înapoi o femeie diferită, nu că nu ne-ar mai da-o. N-am putut mânca, am băut o ceaşcă de ceai şi am dat fuga iar la clinică. Oare ce anume m-a îmboldit să fug, să mă întorc acolo atât de repede? Ceva trăgea de mine, dar nu ştiam ce. Dintr-odată am ştiut când a sunat insistent telefonul. „Da, eu sunt", am răspuns. Am repetat cuvintele. Era un zumzet ciudat. Din spate, am auzit vocea lui Ovidio Pozas, care vorbea pus de chirurg. „Ceva neprevăzut; un infarct al trunchiului cerebral. Au dus-o inconştientă în sala de operaţii", a spus pe nerăsuflate. Mi-am auzit glasul pe un ton jalnic de protest: „Vrei să spui că i-au desfăcut capul încă o dată?" Din acel moment, nu-mi mai amintesc

nimic clar; totul e învăluit în ceață. Văd șirul de oameni, chipuri grave, grupuri întunecate în vestibul, și mă aud repetând, iar și iar, ca un automat: „Un infarct al trunchiului cerebral. O operează din nou". Regretam acum că mă împotrivisem să o accept cu nervul tăiat și, în forul meu lăuntric, atribuiam acea recădere dorinței mele de a o recupera intactă. Această senzație de eșec, de a mă vedea curând fără nimic pentru că mi-am dorit totul, era ceva ce mai simțisem în copilărie, un fel de pedeapsă pentru ambiția mea. Când s-a înserat, au urcat-o iar la terapie intensivă. „Și-a recăpătat cunoștința?" Ovidio dădea din umeri. „Încă nu. Trebuie să așteptăm." „Cât trebuie să așteptăm?" Cineva răspândise vestea, și lumea venea, întreba, rostea frazele de circumstanță și pleca.

Totul era minuțios calculat. Doctorul Calvo era un maestru în arta de a doza informația, astfel încât, atunci când totul s-a terminat, nimeni n-a vrut să fie dus cu vorba; așteptam cu toții cu sufletul la gură. Preț de câteva zile, camera 206 a fost un loc de priveghi fără mort (mortul încă mai respira sus, nu se știe cum, la etajul de deasupra). Primo se înființa dimineața devreme cu ziarele sub braț, se așeza lângă ușă și se apuca să le răsfoiască, întorcând zgomotos paginile. Era un priveghi fără mort și fără timp, de aceea foile pe care Primo le tot întorcea ritmic constituiau un fel de măsură, creau o idee de

temporalitate. Veştile se înrăutăţeau încetul cu încetul, întunecând aşteptarea, dar lăsând veşnic uşa deschisă speranţei. „A intrat în comă." „Fără să mai fie conştientă?" Ovidio îşi pleca atunci capul, încuviinţând parcă ruşinat. Pentru mine, comă şi agonie erau totuna, şi i-am spus-o. El s-a grăbit să clarifice conceptele: „Nu, vă rog! În fiecare zi există bolnavi care ies din comă". Învăţam treptat câte ceva despre moarte şi starea de dinainte de moarte, despre ce e reversibil şi ce nu este. „Constantele sunt normale. Vrei să urci s-o vezi?" Nu m-am încumetat. Nu mi-o puteam imagina pasivă, absentă, fără cuvinte. Acum îmi pare rău că n-am făcut-o, că nu i-am mângâiat obrajii calzi încă. Dar n-am făcut-o la momentul potrivit, şi, mai târziu, cu fiecare ceas, mi-era tot mai greu. Cum putea cineva să stea cu ea când ea *nu era?*

Primitivo a venit într-o dimineaţă cu vestea că Franco era pe patul de moarte, că fusese operat în disperare de cauză la El Pardo. Cei din San Julio au confirmat după un ceas: „Ana mai poate rezista", au spus. A început o luptă macabră pentru a vedea cine se sfârşea mai întâi. Nimeni nu vorbea clar despre asta, dar ideea gravita în atmosferă. Însă ceasurile morţii se scurg lent şi, în incertitudinea care se tot prelungea, m-am hotărât să vin să te văd pentru a-ţi da veşti despre starea ei. N-ai deschis gura; n-ai scos un cuvânt. Doar strălucirea privirii ţi s-a stins; ochii ţi-au devenit opaci şi adânciţi, ca ai condamnaţilor

în momentele de pe urmă, la capelă. Când am plecat, abia dacă mai aveai voce. „Te rog, ai grijă de fetiţă", mi-ai spus.

Am căzut într-o stare de inhibiţie, cu toate că în taxi, ca ori de câte ori mă îndepărtam de bolnavă, mi-a dat târcoale o speranţă absurdă, iluzia că, în timpul absenţei mele, s-ar fi petrecut ceva incredibil. Dar ce se putea petrece? Când am ajuns în cameră, totul era ca înainte: fraţii tăi se trântiseră pe patul gol, în aşteptare, liniştea plutea deasupra lor, în vreme ce Primo măsura trecerea timpului răsfoind zgomotos ziarele. Din când în când, ca în fiecare dimineaţă, sau ca în fiecare seară, cineva intra sau ieşea din cameră, venea şi Ovidio cu o noutate neînsemnată, ori se anunţa echipa de doctori. Pe înserat, Concha şi Juan, unchii tăi, îmi aduceau ceva de mâncare, şi, după ce terminam, mă duceam la restaurant şi luam un valium de zece miligrame cu două pahare de vin de desert. Combinaţia asta, atât de condamnată de medici, producea efecte miraculoase: mă liniştea şi, în acelaşi timp, îmi golea parcă trupul, mi-l simţeam uşor, plutind. În momentul acela, singurul de peste zi, totul redevenea posibil; viaţa şi moartea erau pe muchie de cuţit.

În penultima seară, când am urcat de la restaurant, am dat de doctorul Calvo însoţit de Julio Bartolomé, care venise să mă vadă. Faţa doctorului era ca de ipsos, descompusă; îşi privea vârfurile

picioarelor în clipa în care s-a apucat să-mi vorbească. „Electroencefalograma a ieşit plană", a spus înnegurat, de parcă s-ar fi produs ceva exact invers decât ordinele date de el. „Plană?" „Creierul ei nu mai are activitate", a lămurit. Eu mă uitam la Julio cu o expresie de implorare, dar asculta şi el, în tăcere, informaţiile doctorului. Am rămas fără grai, cu toate că înghiţisem combinaţia mea infailibilă, însă Nicolás, care ni se alăturase, a întrebat dacă situaţia era ireversibilă, la care doctorul Calvo i-a răspuns că asta nu se putea spune niciodată în medicină, fiindcă se poate să fi existat cazuri de revenire după o electroencefalogramă plană, dar, dacă e vorba să stabilim procentaje, posibilităţile de recuperare nu depăşesc unu la mie.

Continuam să dorm în patul pliant, de lângă fereastră, şi fraţii tăi stăteau cu rândul, să nu mă lase singur. Fusesem liniştit cu ei alături, însă, după ultimele informaţii, m-am cufundat în somnolenţa sedativelor, în somnul halucinant provocat de combinaţia îngrozitoare. În ultima noapte, am avut coşmaruri stranii, cu mâini care la încheieturi aveau ceasuri deşteptătoare ce sunau în golul inimii. Una din aceste încheieturi râdea în hohote sparte ori de câte ori prindea vreuna dintre bilele albe pe care doctorul Calvo le arunca din spatele mesei doctorului Gil; însă, la un moment dat, o bilă i-a scăpat de sub control şi a căzut pe jos sărind de mai multe ori. În

secunda aceea, s-a declanşat deşteptătorul, sunând strident. Doctorul s-a ridicat tacticos, a apăsat butonul şi s-a făcut iar linişte, atât de adâncă de data asta, încât eu am strigat pesemne, fiindcă, deschizând ochii, am văzut lumină şi chipul îngrijorat al lui Martín lângă mine. „Ai păţit ceva?" Mă uitam peste capul lui la lampa funcţională, la mobilele albe lăcuite, la pereţii albi. Încercam să mă orientez. „Un coşmar", am spus. M-am ridicat şi am deschis fereastra. „Cât e ceasul?" „Patru şi jumătate." Priveam neantul, cu ochii în gol, dar i-am spus dezolat: „Îndată ce ne obişnuim cu ideea, doctorul îi va opri inima, aşa cum înainte a oprit deşteptătorul". Martín stătea cu capul plecat şi se împotrivea să-mi fie complice în delirul acela. „Vrei să facem câţiva paşi?" m-a întrebat.

La şapte seara, fără să se anunţe în vreun fel, am văzut pichetul de halate verzi, în frunte cu silueta masivă a chirurgului-şef, venind din fundul coridorului în penumbră. Spectacolul nu era nou, dar în seara aceea am intuit motivul: vin să-mi anunţe că au oprit ceasul. Senzaţia de scenă trăită era atât de vie, încât ştiam că doctorului roşcovan, care înainta pe partea interioară a coridorului, cu părul strălucindu-i când trecea pe sub luminile din dreptul uşilor, îi scârţâia un pantof. Şi, pe măsură ce se apropiau, devenea tot mai intens scârţâitul pantofului ascuţit al doctorului roşcovan, un scârţâit ce-i

însoţea paşii, ca un fel de marş al defilării. Ajungând în dreptul grupului nostru, s-au oprit, doctorul Calvo s-a întors spre dreapta, pe când ceilalţi, printre care şi Ovidio Pozas, s-au postat după el, în chip de pe loc repaus, păzindu-i spatele. Doctorul Calvo mi se adresa mie (se deslușea o umbră în privirea-i fermă, un fel de perpexitate în oţelita lui înfăţişare cazonă). „A murit, a spus. A făcut o pauză şi a adăugat, după o clipă de ezitare: Ea ne-a rugat s-o facem să trăiască, şi n-am putut să-i îndeplinim dorinţa. Îmi pare rău." S-a aşternut tăcerea, şi am închis ochii. Scârţâitul pantofului medicului roşcovan, care acum devenea tot mai slab, m-a făcut să înţeleg că piche-tul se îndepărta. Atunci am deschis ochii şi l-am văzut pe Primo Lasquetti în cadrul uşii potrivindu-şi braţele ochelarilor. Nu m-a îmbrăţişat, nici nu mi-a strâns mâna; n-a scos o vorbă. Pur şi simplu s-a alăturat grupului, un mod cu totul al lui de a se arăta solidar. Atunci am simţit, pentru prima oară, o neputinţă ciudată şi i-am spus stângaci: „Visaserăm să îmbătrânim împreună". Ceva l-a enervat; mi-a aruncat, cu aroganţă vădită, o privire molatică de miop. „Ia-ţi gândul, mi-a zis. Femeile ca Ana n-au dreptul să îmbătrânească." Am vrut să mai spun ceva demn de ea, ceva potrivit împrejurării, dar aveam mintea confuză şi limba împiedicată şi n-am putut lega un cuvânt. Sora ta Alicia, văzându-mă atât de neajutorat, a fost cea care s-a îndurat de mine.

M-a îmbrăţişat printre suspine şi mi-a spus cu însufleţire: „Primo are dreptate. Eu nu sunt în stare să mi-o închipui pe mama cu o mască şi cu saliva prelingându-i-se din gură într-un sanatoriu psihiatric, sau oloagă tot restul vieţii. Dacă moartea este inevitabilă, nu este oare mai bine aşa?"